

VAL SINESTRA

verslag met overzichten van waarnemingen van de KNNV-reis van
3 tot en met 16 juli 2005

Hotel Val Sinestra, Engadin, Zwitserland (foto: Hubert Mettvier Meijer)

Deelnemers

Cécile Arnold (Amsterdam), Elizabeth Baerselman (Amsterdam), Atte van den Berg (Wijhe), Lidy van den Berg (Delfzijl), Marijke Boss (Enkhuizen), Gea Grotens (Nijmegen), Gerrit Hutten (Hengelo), Ilse Jonker (Capelle aan den IJssel), Marijke Jonker (Doetinchem), Joost Kazus (Amsterdam), Ali Klinkhamer (Zuidlaren), Agnes Maas (Markelo), Hendrik Post (Burgum), Ed Romeijn (Markelo), Gré Stelling (Alkmaar), Jaap Tromp (Hardinxveld-Giessendam), Klaartje Tromp (Hardinxveld-Giessendam), Ferdi Uilhoorn (Assen), Annie Vos (Veendam) en Ger van Zanen (Amsterdam).

Reisleiding

Gré Stelling en Ed Romeijn.

Inhoudsopgave

De sfeerverslagen (Zondag 3 juli tot en met Zaterdag 16 juli)

(Bijlage 1:) totaallijst hogere planten

(Bijlage 2:) totaallijst paddenstoelen

Bijlage 3: overzicht waarnemingen vogels

Bijlage 4: overzicht waarnemingen vlinders, overige insecten, zoogdieren, vissen, reptielen en amfibieën

Ten geleide van de eindredacteur

In de aangeleverde teksten van de sfeerverslagen is zo min mogelijk veranderd; de namen van de daarin genoemde plantensoorten zijn zo veel als mogelijk in overeenstemming gebracht met de namen in het waarnemingenoverzicht van Ger van Zanen.

De namen van de soorten in de Bijlagen zijn niet gecorrigeerd, ook niet als die afwijken van de officieel vastgestelde namen.

Tijdens het samenstellen verscheen het nieuwe Groene Boekje en toen veranderde 'paardebloem' in 'paardenbloem'. Deze regelwijziging is in dit verslag niet consequent doorgevoerd zodat bijvoorbeeld zowel 'muggeorchis' als 'muggenorchis' voorkomt.

Colofon

© KNNV (ARC), november 2005

Oplage: 22 exemplaren.

Samenstelling en eindredactie: Joost Kazus.

Illustraties: Elizabeth Baerselman en Desclozeaux (alle overige foto's en tekeningen zijn van internet geplukt).

De verantwoordelijkheid voor de inhoud berust bij de respectieve auteurs.

Dit verslag kan geheel of gedeeltelijk worden overgenomen zonder schriftelijke toestemming van de auteursrechthebbenden.

DE SFEERVERSLAGEN

Zondag 3 juli

Vandaag om 8.30 uur vertrok vanuit Utrecht een bus met de fraaie naam Allegra Engiadina naar Val Sinestra. Aan boord van die bus waren KNNV'ers. De bus kwam om ongeveer 10.00 uur in Venlo aan om vandaar nog meer KNNV'ers aan boord te nemen. Toen was de groep aangegroeid tot 19 mensen. De KNNV'ers die in Venlo instapten, hadden voor het overgrote deel de nacht daarvoor doorgebracht in het Stationshotel aldaar.

Om ongeveer 12.00 uur was de eerste stop bij Raststätte Brohtal West. Daar werd ons een half uur gegeven.

Daarna ging de reis verder. Om ongeveer 15.30 uur was de tweede stop van een half uur bij Rasthaus Sindeleiniger Wald. Direct na vertrek vanaf deze plaats zagen wij aan de overkant van de Bahn de eerste files van die dag. Voor ons waren ze niet van belang maar je weet maar nooit. Toch bleef filevorming ons bespaard. Verder gaand in de richting van de Bodensee lijkt het zelfs rustiger op onze helft van de Bahn te worden.

Geleidelijk aan doemen de Alpen op en als wij om ongeveer 18.30 uur de 6,7 kilometer lange Pfändertunnel zijn doorgereden, hebben we de Alpen binnen handbereik.

Enkele minuten later werd ons een pauze van 50 minuten gegeven, door te brengen bij Rasthof Rosenberger.

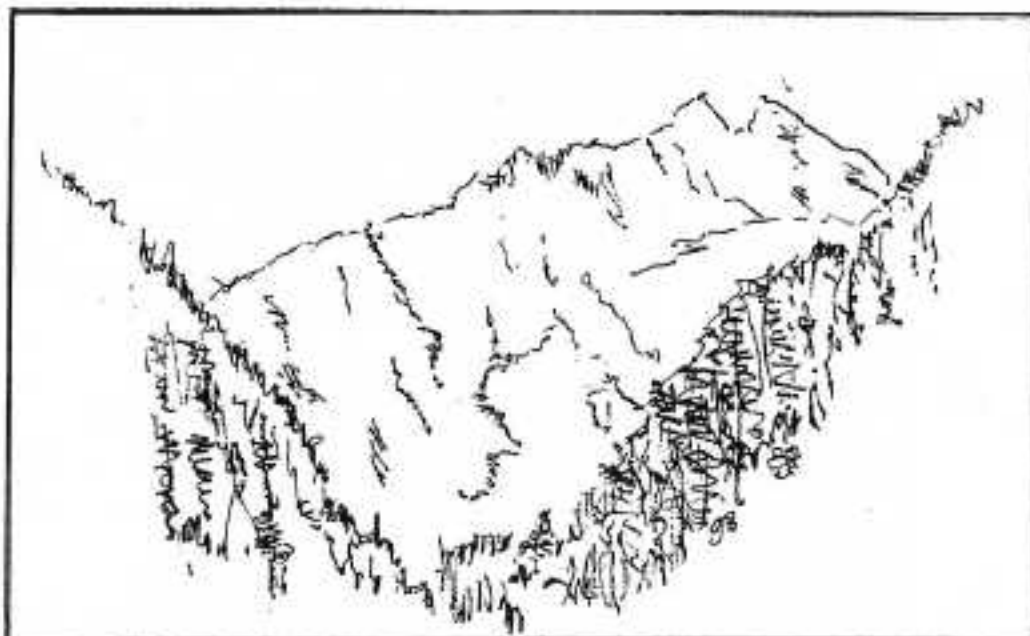
Om 19.30 uur werd aan het laatste deel van de tocht begonnen. Er moest een lange omweg – via Landeck – worden gemaakt om in Val Sinestra te kunnen komen. Die weg telt veel tunnels, waarvan de bijna 14 kilometer lange Arlbergtunnel de langste is.

Bij Crusch – even voor Sent - moesten wij en onze bagage verder met een kleinere bus. (De grote bus waarin wij zaten kon Val Sinestra niet bereiken.)

Dat betekende enig oponthoud en uiteindelijk kwamen wij om ongeveer 12.15 uur in Val Sinestra aan. Daar werden wij met open armen ontvangen door Gré Stelling, onze reisleidster en kwartiermaakster, die daar al een week aanwezig was. Zij loodste ons naar de thee en even later kregen wij van haar te horen welke kamer ons was toegewezen.

Bagage in de hand of onder de arm en afnokken naar de kamer was de laatste handeling van deze dag.

Ferdi Uilhoorn

Val Sinestra en nabij Val Sinestra (Elizabeth Baerseiman)

VAL SINESTRA zw.

Maandag 4 juli

De eerste dag van ons verblijf in Val Sinestra. Hoe noem je zo'n dag, inwerk-, inloop-, oriëntatie- of gewendag? Ik weet het niet maar alle facetten kwamen wel aan bod.

Na het ontbijt kregen wij eerst een inleidend verhaal van onze reisleiders Gré Stelling en Ed Romeijn. Zij vertelden zaken die voor het goede verloop van ons verblijf daar van belang waren.

Daarna volgde voor alle nieuwkomers een verhaal door iemand van het huis met uitleg over de daar geldende regels.

De dag werd vervolgens rustig voortgezet. De groep ging op weg richting Sent, uiteraard al planten zoekend, determinerend en noterend. Op een bepaald moment ging een klein deel van de groep wat sneller en belandde in Sent. Ik behoorde bij die groep. In Sent werd een terras bezocht en voor de eerste keer van de bijbestelde punten Torte genoten.

Wandelend dan wel bussend werd ook de terugreis weer afgelegd.

Na terugkeer in Val Sinestra stond de maaltijd klaar. Na de maaltijd volgde een evaluatie van deze dag en een bespreking van wat ons de volgende dag te wachten stond. Na dit alles begon voor enkele mensen het determineren van het plantenmateriaal dat die middag verzameld was, een klus die zich de volgende avonden zou herhalen. Anderen verdiepten zich in een boek of raakten met elkaar in gesprek. Zo rond 22.00 uur waren de meeste mensen naar hun kamer vertrokken.

Ferdi Uilhoorn

Dinsdag 5 juli

In verband met het mistige weer gaat de tocht met de kabelbaan naar Motta Naluns vandaag niet door. In plaats daarvan brengt de bus ons naar Guarda van waaruit we gaan wandelen naar Ardez.

Tijdens de bustocht vertelt Peter, onze chauffeur, over Koningin Wilhelmina die niet wilde logeren in het prachtige Hotel Schweitzerhof maar een eigen hotel liet bouwen in de buurt. Haar echtgenoot, prins Hendrik, logeerde ook geregeld in dit hotel en was bevriend met Willem Mengelberg, dirigent van het Concertgebouworkest van 1895 tot mei 1944.

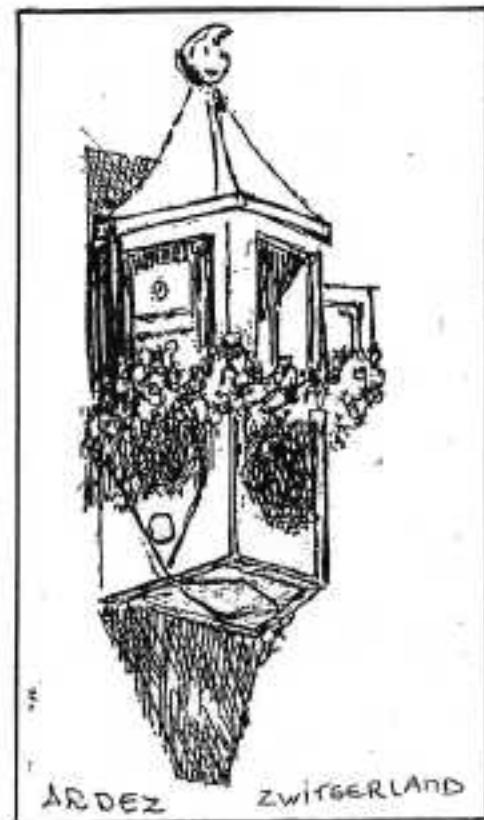
Langs de rivier de Inn liep in vroegere jaren een mooi wandelpad. De stadse dames flaneerden vaak in hun mooie jurken en hoeden met veren over dit pad. De plaatselijke bevolking, die veel ouderwets was, noemde dit pad al snel de Papegaaienvoetpad.

Verder vertelt Peter nog dat vroeger niet in elk dorp een begraafplaats was. Vooral in de winter had men in verband met de sneeuwval een vervoersprobleem en zo werden de lijken 'bewaard' boven op de zolders van de huizen waar ze diepgevroren moesten wachten tot het weer lente werd.

In Guarda staan schitterende huizen in de Engadiner bouwstijl en versierd met Sgraffito-kunst. Door te krassen in een verse, lichte kalklaag (sgraffito = krassen) ontstaan prachtige versieringen, vooral rond de vensters en de deurportalen. Als men het zich kon veroorloven werd de woonkamer betimmerd met arvenhout hetgeen ook een goede warmte-isolatie was.

Arvenhout werd nooit gebruikt om de kachel mee op te stoken!

De groep splitst zich gelijk al in Guarda en ik wandel verder met Ger, Annie, Atte, Joost en Ferdi. Onderweg zien we een groot aantal prachtige planten zoals de Jupitersilene (Silene

(Elizabeth Baerselman)

flos-jovis) met z'n mooie viltige grijze bladeren en paars-rode bloemen. Ook de bleekgele bloemen van de Hauwklaver (*Lotus maritimus* of *Tetragonolobus maritimus*) blijven iedere keer weer schitterend om te zien. In tegenstelling tot gisteren zagen we vandaag maar één Grote muggenorchis (*Gymnadenia conopsea*).

We nemen alle tijd om de planten die we onderweg tegenkomen goed te bekijken en voor velen van ons is dit een hernieuwde kennismaking met bijvoorbeeld Wilde hokjespeul (*Astragalus glycyphyllos*), Zandesparcette (*Onobrychis arenaria*) en de Laserpitiums *latifolium* en *halleri* (u weet wel, die plastic plant!).

De hé-hé-hé's en ohs en ahs zijn dan ook veelvuldig te horen. Aan het eind van de middag verschijnt zowaar de zon.

In Ardez aangekomen nemen we de trein naar Scuol waar de hotelbus ons om 17.00 uur op komt halen. Na alweer een heerlijke vegetarische maaltijd worden de plannen voor de volgende dag besproken en een klein groepje (Ger, Annie, Atte, Joost, Ferdi en ondergetekende) verdwijnt naar de bibliotheek om het meegebrachte materiaal nader te onderzoeken, want **BOTANISEREN HOUDT JE SCHERPIII**

Ali Klinkhamer

Hauwklaver

Woensdag 6 juli

(Grote groep)

We lopen om kwart over negen bij het huis naar beneden richting Zuort. Enthousiast klimt Ger naar vijf 'kruipende' Dennenorchissen. Annie wijst op de Welriekende muggenorchis. We gaan diep door de knieën en snuiven de heerlijke geur op. Het is droog en zonnig en diverse vlindersoorten laten zich zien.

Na nog 200 meter stijgen langs de Brancla komen we in Zuort aan waar we op het terras van Hof Zuort koffie drinken.

In het jaar 1482 werd het Hof Zuort voor het eerst vermeld als pacht van Sent. In 1910 is het ontdekt door de dirigent prof. dr. Willem Mengelberg tijdens zijn vakantie. In 1911 laat hij naast het Hof Zuort zijn houten huis bouwen. Hij heeft hier na de Tweede Wereldoorlog in ballingschap gewoond. Ook heeft hij hier zijn composities geschreven die gebaseerd zijn op 10 à 20 etsen van Rembrandt. In 1951 sterft Mengelberg en vervalt de hele nalatenschap aan de Willem Mengelberg Stichting.

We genieten nog van de houten Votiv Kapelle die gebouwd is uit dankbaarheid dat Nederland en Zwitserland in de Eerste Wereldoorlog neutraal zijn gebleven.

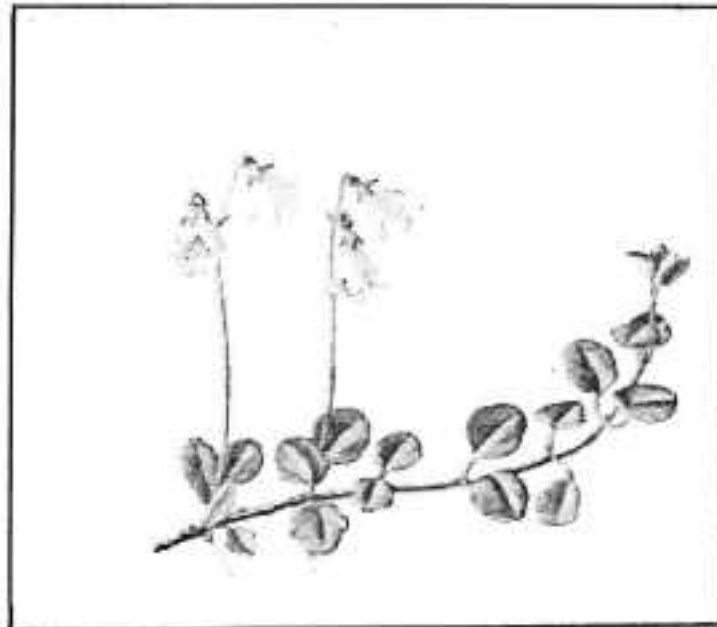
We wandelen door naar de lunchplek en horen de luide roep van Ferdi: 'Het Linnaeusklokje'. Er staan drie exemplaren. Dit bloemetje is zeer, zeer zeldzaam in Europa. Linnaeus is bekend geworden door zijn 'uitvinding' van de wetenschappelijke naamgeving. Om een eenduidig internationaal wetenschappelijk stelsel van namen te krijgen, gaf hij iedere soort een tweeledige naam: een geslachtsnaam, gevolgd door een soortnaam. Die namen kunnen onder andere uit het Grieks, Latijn en Arabisch komen.

We lopen over een brug van de Brancla en picknicken bij 'La Crusch'. Ger wijst ons op een enkel polletje Edelweiss.

Na de lunch komen we langs een zeer bijzonder moerasje met Vanilleorchis, Valkruid, Blauwe zegge en Vlozegge. We lopen door een open landschap met diverse blokhutten en

dalen naar de rivier af. Daarbij houdt een zwart katje ons gezelschap. Op advies van Gré kiezen we bij een splitsing voor de veilige, niet al te steile weg. Zacht begint het te regenen; net voordat de zware regenbui losbarst, zijn we weer thuis. Het was een zonnige dag met grote aantallen vlinders!

Marijke Boss

Linnaeusklokje

(Kleine groep)

Om tien uur vertrekken we naar Vnà. Het is droog weer en zonnig. We gaan de rivierbrug over en klimmen aan de andere kant omhoog. Onderweg passeren we Jaap en Klaartje die zoals gewoonlijk vlinders aan het fotograferen zijn. We klimmen over rotsblokken en lopen over smalle paden. We zien veel planten en vlinders. Om 13.14 uur zijn we in Vnà. We overwinnen 100 meter hoogteverschil. Ongeveer 14.15 uur vertrekken we weer en lopen de weg terug in bijna twee uur. Gea fotografeert een Bosuil. Het is echter een houten op een boomstronk. Beneden aangekomen begint het te regenen, net nu wij op het bankje zitten bij de rivier. We vluchten naar het Berghaus en drinken daar koffie met Jaap en Klaartje. Daarna gaan we naar ons 'hotel' waar de andere, grote groep net arriveert.

Lidy van den Berg (bewerking Marijke Boss)

Donderdag 7 juli

Ramosch-Sur En

12 Personen van de groep werden per busje naar Ramosch gebracht en de groep van 9 stoere wandelaars ging naar Tschlin op 1533 meter hoogte. Een klein, echt origineel Engadiner boerendorpje met passend kerkje uit 1515, met originele wandschilderingen en een plafond van bloemen, dat is gerestaureerd door een stadsplanoloog uit München. Er wonen nog ongeveer 400 mensen. De Romaanse toren is nog ouder dan de kerk. De eerstgenoemde groep liep vanaf Ramosch via de noordelijke oever van de Inn noordwaarts naar een houten brug met overkapping over de Inn, de zogenaamde

Tekening van Desclozeaux in Le Monde van 15 juli 2005

Kapellbrücke. Aan de andere kant werd een lunchpauze gehouden. Daarna ging het terug langs de bosrand met het geklatter van de Inn aan onze rechterzijde. Onderweg natuurlijk heel wat bloemen gezien en vogels gehoord (zie de betreffende lijsten). Na een tweede korte pauze weer verder. Na zo'n 100 meter kwam Ger er achter dat hij het plastic zakje met nog te determineren planten ergens had laten liggen. Terug dus en bij de lunchplaats lag het. Die tussentijd benutte Atte om heerlijk languit op een bankje te gaan liggen (slapen?). Er kwam even een kleine regenbui over ons heen maar voor de rest bleef het droog. De weg liep inmiddels wat omhoog en het bos werd afgewisseld door een steen- en puinlandschap met daartussen weiden waar veel bloemen te bestuderen waren. Het was kennelijk ook een geliefde plek voor mountainbikes en andere fietsers. Aan de andere kant zagen we Ramosch weer liggen. Verderop in het bosgebied was een ware kunsttentoonstelling van houten en stenen figuren, vooral een van boomtweigen gevlochten open grote bol boeide. Verder stenen vrouwenfiguren en een houten hollebolle Gijs met een sigaar in de mond. Aan het eind, vlak voor de camping, stond de 'Gevallen Engel'. Daar een buitje afgewacht tot we door het busje werden opgehaald.

De groep van de lange tocht liep via de brug over een schlucht een stukje langs een kale rots. Voor mensen met hoogtevrees waarschijnlijk een eng idee. Het was echter een aardig breed en goed te belopen pad. Na de klim een prachtige alpenweide met grandioos uitzicht.

Een heel mooi stukje met Gelobde maanvaren, vetblad, Voorjaarsgentiaan en Witte alpenanemonen. Opeens een donderslag in de verte en een flits met donderslag dichtbij en een regenbui! Het steile doorsteekpaadje hebben we daardoor gemist, dus maar over de riante wandelweg naar Vnà. Een vermoeiende route maar zeer die moeite waard en het gaf dus een voldaan gevoel. Waarnemingen op deze tocht: Euphorbiavelden, witte boterbloem, wespennesten, Ossentong, uitgebloeiende gentiaan. Bijzondere paddenstoel: Hapalopilus rutilans.

Cécile Arnold en Lidy van den Berg

Vrijdag 8 juli

Vandaag gaan we naar Tarasp.

Om half acht ontbijten.

Iedereen is al aanwezig en het weer lijkt redelijk te worden. Hier en daar wat blauwe lucht en wat lichte flarden wolken in het dal. Dit laatste is een goed teken, dat het mooi weer gaat worden, volgens de deskundigen. Buiten is het nu echter pas 6,5 graden Celsius!!

Tijdens het ontbijt vang ik wat tafelgesprekken op. Er worden tips uitgewisseld over het fotograferen van vlinders, planten en dergelijke. Een diepgaand gesprek over de Kelten in Europa, het woeste volk dat zich verzette tegen de Romeinen.

Lunchpakketjes worden vlijtig gemaakt. Nog gauw even heet water halen voor de koffie.

Alles in de rugzak. En dan gauw de schoenen aan en de bus in. O jee, m'n stok vergeten.

Dan maar zonder.

Marijke Boss maakt haar keuze voor de wandeling. Ze doet dat liever in de ochtend dan al 's avonds. Ze voelt zich net een vlinder, maar soms ook een kameleon. Voor mij heel herkenbaar.

Peter brengt ons met de bus naar Tarasp.

We zijn er om 10 uur. De zon schijnt en het is ongeveer 18 graden Celsius.

De groep waarmee ik ga wandelen bestaat uit: Ed, Jaap en Klaartje, Atte, Ger, Joost, Henk, Cécile, Ilse, Elizabeth, Gea, Lidy en 2 x Marijke. (Het dagverslag van de andere groep wordt gemaakt door Agnes.)

We komen vrij snel bij een helder meer. Dicht aan de oever staat een rietkraag die zo hier en daar een opening heeft. Hier doorheen kan je zien dat het water zeer helder is. Er zwemt een school baarzen en een kikker. Een meerkoetenechtpaar en een eendenechtpaar, met jongen, komen eens kijken of er wat te eten valt.

De plantengroep is al druk aan het noteren van de planten. Op een gegeven moment komt er een schreeuw van een vrouw uit een hotel. 'Sie dürfen dort nicht laufen. Das ist privat!!'

Conclusie: de Zwitserse boeren hebben ook al problemen met die natuurmensen. Goed, we gedragen ons netjes en verdwijnen weer uit de wei.

Jaap vangt een 'juffer' en geeft aan dat dit een Watersnuffel is. Ze is lichtblauw en heeft op het eerste segment van het achterlijf de vorm van een zwart paddenstoeltje of schoppenaas zitten.

Voorjaarsgentiaan

Ed loopt vooruit. Lidy bekijkt de kaarten en zegt dat we niet goed lopen. 'Ed kan geen kaart lezen', wordt er gemopperd. Ed wil echter hogerop. Er ontstaat een discussie maar als echte Hollanders komt er een poldermodel tevoorschijn. We lopen verder en gaan niet terug. We gaan een andere weg dan is afgesproken.

Als we even omkijken, hebben we een prachtig uitzicht op de Burcht van Tarasp die hoog op een berg boven het dal uittorent.

En dan ... de Welriekende muggenorchis! Iedereen is weer blij.

Op z'n elfendertigst lopen we, al planten kijkend, naar beneden richting Valpera.

We houden koffiepauze om 11.20 uur.

Dan ontdekt Ger gentianen! Mijn eerste deze week. Goed!! De vakantie kan niet meer stuk, maar wat komt er nog meer??

Lidy vindt een blad van een struik met 'onderhuidse' vreterij. Na wat krabben ontdekt ze een heel klein rupsje. Een mineerder?

12.30 Uur eten in de zon. Wel wat dreigende wolken. We eten vlak bij een klein hotelletje met een golfbaan. Daar staat een bord: 'Achtung fliegende Golfbälle'!! Een schreeuw komt van boven: Achtung!!! Even later stuiterd een golfbal vlak langs ons naar beneden en raakt even het been van Gea. Aaauw!! Onze lunchtijd wordt abrupt onderbroken en we wandelen maar snel verder.

Ed vindt een bijzonder leuk korstmoss, met naveltjes waarmee deze zich vasthecht: *Cetraria delicata*. Ook wijst hij ons op Verstop-schildmos dat in droge vorm op de schors van een tak lijkt maar in natte vorm duidelijk een korstmoss is.

Regelmatig horen we de stem van Ger: 'Hé, hé, oh, kijk eens ... een zegge of is het ...?'. Ik neem het maar even mee voor vanavond. Hup, in de zak.

In Vulpa aangekomen, lopen we langs een zeer gecultiveerd park dat bij ons weinig interesse wekt. Een aantal mensen heeft behoefte aan koffie en een plaspauze.

De groep begint uit elkaar te vallen. De plantenmensen besluiten om toch de schlucht in te gaan. Jaap, Henk en Klaartje gaan ook die kant op. Uiteindelijk gaan er nog vier een stukje schlucht lopen en de rest gaat via de asfaltweg richting Scuol.

We komen bijna allemaal tegelijk, wat vroeg in Scuol aan. Ook de 'lange' groep is in Scuol aangekomen. Iedereen gaat even het dorp in, boodschappen doen of geld pinnen.

In Scuol is een sauna met zwembad. Drie dames besluiten om morgen daar heen te gaan, het is dan onze vrije dag.

Om vijf uur worden we weer keurig opgehaald door de Val Sinestrabus.

Het eten smaakt weer prima na zo'n lange dag.

's Avonds is er in Sent een concert. Vijf mensen uit het hotel gaan er heen. Ilse vertelde mij de volgende dag dat het erg mooi was geweest. Een octet en een septet van klassieke meesters werden ten gehore gebracht in het kerkje van Sent.

Na weer een fijne wandeldag val ik tegen 22.00 uur in slaap en droom van alle mooie dingen van deze dag.

Marijke Jonker

golfbal

Kleine groep, lange tocht.

Gerrit, Ferdí, Gré, Ali, Annie en Agnes.

Weer : zonnig, half bewolkt en 18 graden.

Om 9.00 uur vertrok de hotelbus met gasten richting Tarasp waar de hotelgasten een wandeling naar het hoger gelegen kasteel maakten om vervolgens naar Scuol door te wandelen.

De groep KNNV'ers had die dag een eigen program. In Tarasp gingen we uiteen in twee groepen.

Via een geleidelijk afdalende wandeling liep de grootste groep naar Scuol (zie het dagverslag van Marijke Jonker).

Een kleine groep, waarvan hier verslag, maakte de wandeling van Tarasp omhoog over Fontana en langs Lai Nair naar Avrona. Daarna via de Clemgiaschlucht door naar Scuol waar het afgesproken ophaalpunt was.

De weg omhoog tot het Lai Nair steeg langzaam over een goed te belopen en breed pad, langs weiljes die volop begraasd waren. Toch vonden we hier nog volop sneeuwgentiaantjes. Een deel van een vochtig stuk onbegraasde weide was afgezet. Het was erg moeilijk om niet onder het draad door te kruipen om even te zoeken naar bijzondere soorten.

Doorgewandeld door een naaldbos tot aan Avrona waar heerlijk koffie gedronken werd. Ook hier bleek onverwacht dat Nederlands haast de tweede taal is. In vloeiend Nederlands werd onze bestelling opgevraagd, een bijzondere gewaarwording.

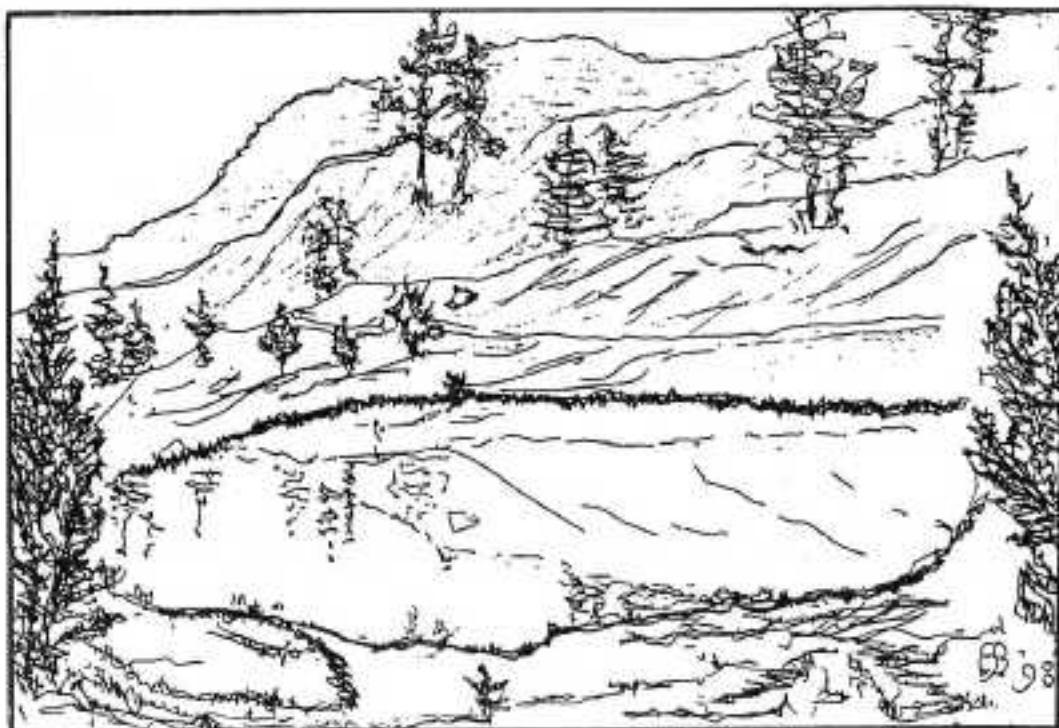
Daarna verder op pad richting de Clemgiaschlucht. Zeer indrukwekkend, de kracht van het water en de beslotenheid in de schlucht, de steile rotswanden en de voortdurende strijd tegen het vallende gesteente. Toch waren de paden en bruggetjes goed begaanbaar, al was het soms langs steile wanden en diepe steile afgrond. Een klein stukje had echter een zeer smal paadje met zeer steile bergwand en onbeschutte afgrond en juist daar werd Annie omvergelopen door een loslopende hond. Door het lawaai van het water hoorde zij de hond niet aankomen en Annie roepen en waarschuwen was daardoor geen optie. Gelukkig staat Annie geweldig stevig in haar schoenen en beschikt ze over een enorme beheersing. De eigenaresse van de hond heeft zij dus ook heel beheerst verteld hoe onverantwoordelijk haar gedrag was.

Toen we Scuol naderden, kwam een deel van de reisgenoten die de andere tocht gemaakt hadden ons al tegemoet wandelen. Gezamenlijk hebben we het laatste stuk naar Scuol afgelegd. Daar was nog tijd en gelegenheid wat boodschappen te doen, dus met yoghurtjes beladen om 17.00 uur weer met de bus op weg naar Val Sinestra.

Het was een geslaagde dag, een prachtige wandeling, met volop bijzondere waarnemingen. Bij de avondbespreking zijn deze opgenomen in de verschillende lijsten.

De hoogtepunten voor deze groep waren toch wel de Vliegenorchis, de Bruinrode wespenorchis en Stipa. Ook leuk was de Grote gele kwikstaart die op een rots in het water zat.

Agnes Maas

La Nair (Elizabeth Baerselman)

Zaterdag 9 juli

Dit was de vrije dag die iedereen op zijn eigen wijze heeft ingevuld en waarover geen verslag zou worden gedaan.

Zondag 10 juli

Na het ontbijt was het vlug de rugzak pakken en om 8.30 uur vertrokken we met de grote bus naar S-charl. We hadden goede moed want het weer zag er redelijk uit, maar na de regen van de laatste dagen waren we wel op alles voorbereid. Bij vertrek hadden we niet het gevoel dat het zondag was maar toen we door de uitgestorven dorpjes reden, zag je het wel. Onderweg demonstreerde Annie een soort lange col die op velerlei manieren te gebruiken is: als col, sjaal, muts, hoofddoek en zelfs als hoofdtooi voor een roverhoofdman.

Peter gaf onder het rijden informatie over de omgeving, de namen van de bergtoppen, en hij vertelde hoe de kerktoren van Sent een cadeau van St. Moritz was geworden.

Vorbij Scuol reden we richting S-charl door een woest, ruig dal; heel indrukwekkend.

S-charl is een voormalig mijnwerkersdorpje waar in de vorige eeuw lood en zilver gewonnen werden. Op de mooie picknickplaats bij het museum dronken we koffie met een koekje. Jaap zag in zijn koekje een vlinder. Waar het hart vol van is ...

Begin vorige eeuw is hier de laatste beer van Zwitserland afgeschoten. Ter herinnering stond op de gevel van een restaurant een foto van de gevelde beer met jagers en notabelen, met het volgende gedicht:

Der Bär von neunzehnhundertvier
War wohl ein hoffnungsvoller Tier.
Er blieb an seinem alten Ort
Und lief nicht aus der Heimat fort

Er träumte treu und bärenstark
Von einem nationalen Park.
Das Warten hat ihm nichts genützt
Er war noch nicht natürgeschützt.

Na de koffie liepen Annie, Ali, Gerrit en Ferdi de berg op, Jaap en Klaartje gingen vlinders fotograferen en de anderen namen het gemakkelijke pad langs de beek en doken met hun neuzen in de bloemetjes. Heerlijk rondstruinen. Er klonken steeds verrukte kreetjes (van Ger) en roepen 'Wat is dit nou?'. Ise vond een paddenstoel: Atte gelukkig. Er werd een punt uitgesneden ter determinatie. Een grote witte was het met grijze buisjes die blauw werden. Naam?

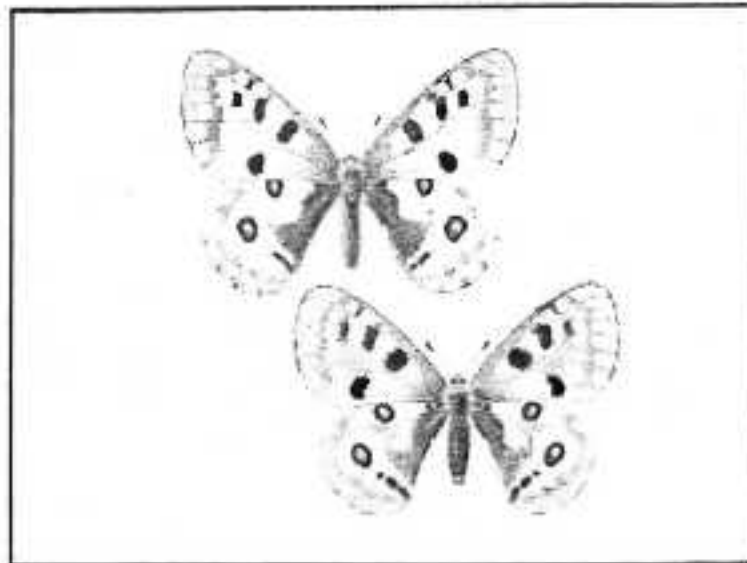
We bekeken de Arve met vijf naalden in één koker (of vier). De Arve groeit hoog tot 2700 meter. Het is goed te bewerken hout: zacht en de knoesten vallen er bij het drogen niet uit. Je ziet het hout veel in meubels en huizen verwerkt.

Henk vond een adder die vlug onder een steen kroop. Maar de aanwezigheid van giftige slangen maakt het struinen wel spannender!

Tijdens de lunchpauze kwam een wagen met twee paarden ervoor rustig aanrijden. Dat was een aardig gezicht, dus rent Henk er heen met zijn camera. Meteen gaan de paarden in draf. Hield de man niet van foto's of schrokken de paarden van Henk? De koeien die later ons pad kruisten, namen minder vlug de benen.

Het werd steeds kouder en natter wat waarschijnlijk de oorzaak was van een tragisch ongeval: een Apollovlinder ging aan het fladderen maar stortte boven de beek neer en is helaas verdronken.

Een beetje kleumend gingen we verder. De bloeiwijze van een leermos gaf wat verwarring, een Saxifraga stellaris verrukking. Een Adippevlinder koos Marijkes vest als rustplaats waar de fotografen dankbaar gebruik van maakten om een mooi plaatje te schieten.

Apollovinders

Het slechte weer joeg ons terug. Een deel van de groep ging via een smal pad aan de overzijde van de beek waar zij nog een paar aardige plantjes vonden, de anderen namen dezelfde weg terug.

En toen was er heerlijke warme koffie of ovomaltine met lekkere Engadiner notentaart. Langzaam druppelde iedereen het restaurant binnen. Het wachten op de bus duurde lang.

Op de parkeerplaats wachtte ons nog een verrassing: een hagelwit Wilgenroosje, meerdere planten. Dat hadden we nog nooit gezien. Het was een mooi besluit van de tocht.

Het eten stond weer voor ons klaar: soep met botanische kikkers, volgens Ger, oftewel kikkererwtensoepp, rijst met dahl en groenten en kaneeljes toe. Dat was voor een aantal mensen een nieuw smaakje.

De voorbespreking voor morgen was weer vol onzekerheden door het wisselvallige weer en de individuele wensen.

Ilse Jonker

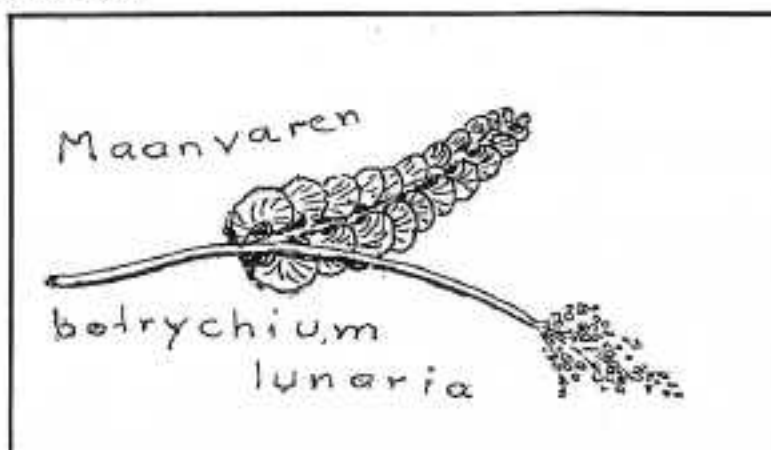
S-charl – Mot Tavrü

Gerrit, Ferdi, Ali en ik lopen vanaf de P-plek het dal van de Tavrü in. Gerrit kent dit pad. Langs de beek omhoog lopend zien we *Ranunculus platanifolius* (een witte boterbloem), een piepklein wilgje: *Salix reticulata* (Netwilg) en *Polemonium caeruleum* (Jakobsbladder). Het pad is voor iedereen goed te lopen: een karrenpad waar de jeep van de Tavrü-alpenbergboer ook over rijdt. Na tweederde deel van de route slaat het karrenpad rechtsaf naar boven en verlaten we de beek. We lopen gemakkelijk omhoog en zijn boven de boomgrens waar we een groepje paarden passeren. Prachtige uitzichten maar helaas met bewolking. We lopen door tot de boerderijberghut op de Alp Tavrü op 2121 meter waar we koffie drinken en van een kaasplank genieten. Rondom de alpenboerderij/hut struinen een stuk of 5 loslopende mooie roze varkens rond. Wij zitten binnen het houten hek van de hut zodat ze niet aan ons kunnen snuffelen.

Na de heerlijke eigengemaakte kaas nemen we het smalle bergpaadje dat naar boven slingert. Ondertussen zie ik mooie planten: roze kussentjes *Silene acaulis* (Stengelloze silene) en witte toeven *Pedicularis tuberosa* (Knolkartelblad). Dan opeens een nieuwe: *Senecio incanus* ssp. *camiolicus* (een grijs kruiskruid) en een oude bekende: *Hypochaeris uniflora* (Eenhoofdig biggenkruid). We eten onze boterhammen op tussen de *Juniperus communis* ssp. *nana* (Dwergjeneverbes) en de oranje *Senecio abrotanifolius* (Averuitbladig

kruid) en genieten van de stilte. Slechts een enkele bergtoerist passeert ons. De meesten gaan bij de berghut onder ons weer terug naar S-charl. We klimmen omhoog. Het begint te motten. Met de paraplu op lopen we verder. Eerst Ali en later Ferdi houden het voor gezien en gaan alvast terug. Ik wil naar de top: Mot Tavrü. Volgens Gerrit is het niet zo ver. Het paadje is heel makkelijk. En ik zie *Leontopodium* (Edelweiss), *Globularia cordifolia* (Hartbladige kogelbloem) en *Polygala chamaebuxus* (Buxusbladige vleugeltjesbloem) en raak geheel verrukt. Al snel ben ik boven op de Mot Tavrü op 2420 meter. *Dryas octopetala* (Achtster) staat hier nog in bloei! Samen met Gerrit geniet ik van het bewolkte uitzicht op de top. We fotograferen de planten en de wegwijzer Mot Tavrü. Vijf voor twee beginnen we aan de terugtocht die dezelfde route is als de heenweg. Na een poosje zie ik opeens twee pijlen op het bergpaadje (moet van Ali zijn!) die wijzen naar een met stenen omringd piepklein plantje: *Botrychium lunaria* (Gelobde maanvaren), ongelooflijk mooi. Gerrit en ik dalen snel af en zijn omstreeks 16.00 uur terug in S-charl waar we onszelf op koffie en chocolademelk trakteren. Een heerlijke tocht met enkele druppels regen.

Annie Vos

Gelobde maanvaren (Elizabeth Baerselman)

Maandag 11 juli

Van orchideeën en paddenstoelen, twee records

De regen was er al bij het opstaan en zou tot het begin van de middag – tot 13.10 uur om precies te zijn - bij ons blijven.

Overal dichte wolken en nevelvelden rondom de alpentoppen zodat het niet verstandig leek om de geplande tocht met de kabelbaan naar Motta Naluns te laten doorgaan. Om 10 uur werd de knoop doorgemaakt: we gaan – opnieuw - niet omhoog.

Er vormt zich een groepje dat de flora in de buurt van het hotel wil bekijken. Want Ali had de afgelopen week vanuit de bus het Vogelnestje gezien en de Spookorchis moest hier ook voorkomen, die was de voorbije jaren gesignaleerd.

De route van de excursie was simpel: de weg van het hotel naar Sent, langs het Berghaus, en op een gegeven moment weer terug.

Het zou een bijzondere excursie worden want de vele soorten orchideeën en paddenstoelen brachten twee records.

We hebben maar liefst elf soorten orchideeën genoteerd en dat was het eerste record. In alfabetische volgorde: Bergnachtorchis (een bloeiende), Bruinrode wespenorchis (niet in bloei), Gevlekte orchis (vele, zowel van de ondersoort *maculata* als van *fuchsii*), Grote keverorchis (diverse bloeiende en niet bloeiende), Grote muggenorchis (een bloeiende), Venusschoentje (uitgebleeid), Vliegenorchis (diverse bloeiende), Vogelnestje (zowel bloeiend als niet bloeiend), Welriekende muggenorchis (veel exemplaren waaronder een albino) en Welriekende nachtorchis (een bloeiende).

Rond het Berghaus hebben we nog gezocht naar de Spookorchis maar we konden de natte helling niet goed beklimmen en hebben die niet gevonden. De verschillende soorten paddestoelen zorgden voor het tweede record. Het waren weliswaar vooral algemene soorten, zoals het Eikebladzwammetje, de Sparrestinktaailing, allerlei mycena's en de Roodgerande houtzwam, maar ook de Grote aardster was er bij, met enkele exemplaren, en die voor Nederland zeldzame soort had ik nooit eerder gezien. We hebben ook nog de Stekende wolfsklauw gezien in vele, fraaie exemplaren. Voor mij als soortenjager is het weer een prima dag geweest!

Joost Kazus

Dinsdag 12 juli

Vandaag vertrokken wij al voor 8 uur naar Val Trupchun. De vorige dag was mij door enkelen gezegd dat ze mij verantwoordelijk stelden voor beter weer. Wie ben ik? Maar na mijn schietgebedje heeft Mijn Vader ervoor gezorgd. En hoe!

Op weg naar het Zwitsers Nationaal Parkhuis onderhield Peter, onze chauffeur, ons weer met enige informatie. Ik was nog niet al te wakker maar heb enkele dingetjes onthouden.

Lavin, een dorpje waar wij langs reden, dankt zijn naam aan de regelmatige lawines waardoor het geteisterd werd. Daarom is het dorpje in zijn geheel enigszins verplaatst en wordt het 's winters niet meer bewoond.

In een volgend dorp stopte hij. Daar waren de stallen onder de woningen gebouwd. Zo trok de warmte van de stallen op in de woningen.

In de rotswanden van de bergen heeft het leger unieke voorzieningen met schuivende wanden waardoor verborgen kanonnen in werking kunnen worden gezet.

Ook de 'heksen' van Zemez kwamen ter sprake. Voordat zij werden opgehangen, hadden zij in ieder geval nog een prachtige wandeling te maken. Deze macabere humor ging er wel in. En gaandeweg door het schitterende landschap van Unterengadin naar Oberengadin kwamen wij bij het Parkhuis voor een eerste stop.

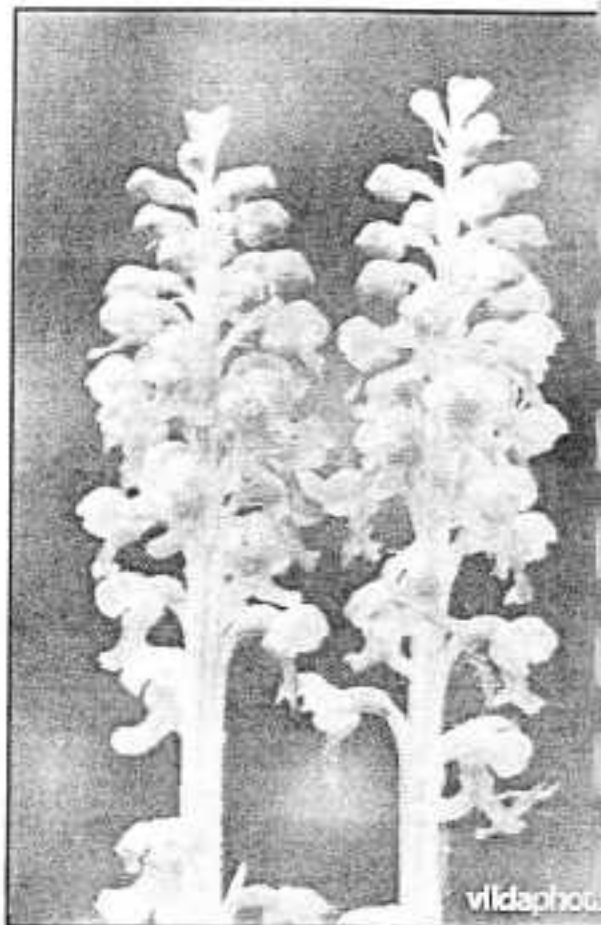
Het museum wordt jaarlijks door zo'n 150.000 bezoekers bezocht. Er was onder meer een filmklankbeeld over het Nationaal Park. De opnames van een adelaar en de Lammergier vond ik imposant. Leuk waren de bergafglijdende bruine beertjes en het burlen van de herten. Er gaan stemmen op om de Bruine beer, van welke de laatste in de vorige eeuw is doodgeschoten, weer terug te brengen in dit gebied.

De bloemenopnames waren volgens enkele KNNV'ers echt flut. Voor de kenner viel er toch wel wat anders op te nemen.

Dat bleek wel toen we eenmaal zelf in het Nationaal Park waren. Een overvloed aan wilde bloemensoorten, vlinders en andere insecten. Ed maakte opnames die wij nog dezelfde avond te zien kregen. Aan de ohs en de ahs te beoordelen was het ditmaal niet flut, ... integendeel!

Inmiddels na het museumbezoek gedropt bij Prasúras (1858 meter).

En na een koffie/theestop gingen wij aan de wandel. Geleidelijk opwaarts langs de Ova de Varush, een zijrivier van de Inn.

Vogelnestje

De stoeren onder ons kwamen tenslotte boven de 2000 meter met de langste tocht. Zij hebben amper kunnen pauzeren. Maar enkele van hen hebben dan ook steenbokken gezien.

Een groot deel van de totale groep heeft de bergmarmotten gezien. Dat was echt een leuke verrassing. Op 15 meter afstand en zelfs nog dichterbij.

Mede door het prachtige weer konden wij rustig genieten.

De 'blauwtjes' vlogen ons om de oren. We dronken onze schorle (3 deciliter, Anne Marijke!) of thee en genoten van alle indrukken en de goede sfeer.

Met al onze waarnemingen gingen wij moe en voldaan huiswaarts waar de maaltijd ons wachtte.

Gea Grotens

Lammergeier

Woensdag 13 juli

Daar we vandaag om 8.00 uur zullen vertrekken voor respectievelijk de Drielandentocht of een tocht door de Uina-schlucht, is de eetzaal al ruim voor half acht gevuld met deelnemers. Slechts een paar deelnemers (geen leden van onze groep) zijn aan de late kant zodat we maar een paar minuten te laat vertrekken. Op de vraag wie het paspoort niet bij zich heeft, komt geen antwoord, behalve van een instapster bij het Berghaus. Gelukkig is ze met een paar minuten voorzien van het gevraagde terug en kunnen we echt op reis. De paspoorten zijn echter bij geen enkele grensovergang gecontroleerd.

Onderweg vertelt Peter, behalve over de waterkrachtcentrale die geheel in de berg is ingebouwd, allerlei smokkelarijverhalen. Na iets meer dan een half uur over een weg met elf haarspeldbochten, mooie uitzichten op de bergen, de toppen veelal nog in de wolken en mooie bermen met veel bloeiende planten, bereiken we de grens. Langs Nauders met hier en daar nog huizen met houten 'dakpannen' gaat het over de Reschenpas naar Italië. Bij het tegen de zin van de Südtirolers aangelegde, stuwmeer volgen we de noordelijke oever zodat we een mooi uitzicht hebben op het meer met de kerk in het water. Wat me opvalt en niet alleen deze dag, is dat de waterstand van meren en plassen in deze tijd van het jaar nog zo laag is. De constructie van de dam is opmerkelijk: de meerzijde is steil en betegeld, de landzijde breed uitlopend en met gras begroeid. Een en ander omdat het gebied aardbevingsgevoelig is en als beveiliging tegen aanslagen. Een machtig mooi uitzicht op de Ortlergruppe completeert het geheel. Langs het klooster Marienberg, mooi gelegen en met het verhaal van Peter dat de zwangere nonnen naar Zwitserland moesten voor de bevalling via de kloof die wij zouden afdalen, komen we over de Etsch (ik moet dan altijd denken aan een nationalistisch Duits lied: 'Von der Maas bis an der Memel, von der Belt bis an der Etsch') in Schling.

En dan is er koffie (of thee)!

Hier begint voor de wandelaars het echte werk. Een flinke groep, waaronder 9 van ons, gaat om 10.05 op weg naar de Sesvenna-hütte op 2250 meter (hotel de Sesvenna-hof ligt op 1700 meter), al met al een flinke stijging. Verstandig en ervaren als de meeste KNNV'ers zijn, laten we de anderen voorgaan. Sommigen bezoeken eerst nog de kerk om deze te bezichtigen, anderen misschien om steun te vragen voor de zware tocht, terwijl een mevrouw hogelijk verbaasd weer buiten kwam met de mededeling dat er geen toilet was. (Vast geen trouwe kerkgangster.)

De weg stijgt langzaam, de wind neemt toe en de temperatuur daalt zodat ik bij de eerste pauze mijn fleece aantrek om die, ondanks de transpiratiewarmte, pas na de grensovergang weer uit te doen. Het laatste stuk gaat aardig steil omhoog, gelukkig staan er plantjes om te bewonderen, maar om 12.30 bereiken we de hut. De snelsten hebben hun yoghurt dan al op maar de nieuwkomers moeten lang op hun bestelling wachten. Een blik binnen maakt

duidelijk waarom. Vier personen in de keuken en minimaal vier bezig met bedienen en afrekenen. Menig restaurant in het dal zou jaloers zijn op de omzet.

Om goed 13.00 uur gaat de tocht verder en Ferdi doet de eerste echt leuke vondst: het Klein franjeklokje (*Soldanella pusilla*) en wel in grote aantallen. Verderop de Gestippelde gentiaan (*Gentiana punctata*). Voor een volledige plantenlijst verwijs ik naar Ger en Annie. Zelf heb ik, indachtig de instructies van de leiding, maar enkele hoogtepunten genoteerd, waaronder een Apollovlinder.

Na de gezamenlijke lunch beginnen we aan de afdaling door de Uina-schlucht. Indrukwekkend is het enige woord dat hier past. De stroom op grote diepte, steile wanden. Het pad is echter goed begaanbaar en beveiligd. Op moeilijke stukken of een ketting of een hekwerk.

Het enige minpunt op de tocht is echter het grote aantal mountainbikers dat je tegemoetkomt of wilt passeren. Een mooie vondst is het Geluksklokje (*Cortusa matthioli*).

Na de kloof volgt nog een lange afdaling naar Sur En. Gelukkig wordt dit wel wat saaie deel van de tocht regelmatig onderbroken door het vinden van allerlei bijzonderheden als de Koraalwortel (*Corallorhiza trifida*), de Kleine keverorchis (*Listera cordata*), de Groene nachtorchis (*Coeloglossum viride*) en zelfs nog Edelweiss (*Leontopodium alpinum*).

Om half zes, op hetzelfde moment als we de camping zien, rijdt de bus de parkeerplaats op en kunnen we gelijk instappen.

'Thuis' gekomen, na een snelle douche, volgt de eenvoudige doch voedzame maaltijd, bestaande uit: mosterdsoep, een hamburger, gebakken aardappelen, sla en niet gare sperziebonen en als toetje een part meloen.

Om 20.00 is dan de nabespreking: Agnes vult de vogellijst aan, Jaap praat enthousiast over de waargenomen en gefotografeerde vlinders (nooit geweten dat er zoveel soorten parelmoervlinders zijn), Annie doet deze keer verslag van de bijzonderheden op plantengebied en Cécile vertelt over het verdere verloop van de bustocht en is nog vol van het bezoek aan het klooster in het Val Müstair.

De meesten gaan hierna nog wat drinken maar de echte botanici (of fanatici?) gaan nog determineren. Tot hoe laat die het hebben volgehouden, weet ik niet want om 22.00 uur vind ik het welletjes: morgen gaan we met de kabelbaan omhoog en wie weet welke mooie vondsten we dan nog zullen doen!

Atte van den Berg

Koraalwortel

Donderdag 14 juli

'Fuorcia Champatsch'

Met z'n allen gaan we met de postbus van 9.00 uur naar Scuol. Bij het station uitstappen en een paar minuutjes lopend naar het kabelbaanstation. Met de eerste cabine van 4 personen ga ik naar boven. Onder de kabelbaan zie ik *Lilium bulbiferum* ssp. *bulbiferum* (oranje Vuurlilie) bloeien. Motta Naluns is het uitstappunt op 2135 meter hoogte. Ongeveer 10.00 uur: stralend weer, nauwelijks wolken. We lopen eerst wat rond, genieten van de bergtoppen rondom en bewonderen de *Campanula thyrsoidea* (Geel trosklokje) en *Hedysarum hedysaroides* (Alpenzoetklaver).

Pflanzenschutzgebiet: met de handen op de rug toekijken en bestuderen vanuit het boek. Dat valt niet mee!

Eén groep gaat later met de kabelbaan terug naar Scuol en een ander groepje gaat lopend naar beneden naar Sent.

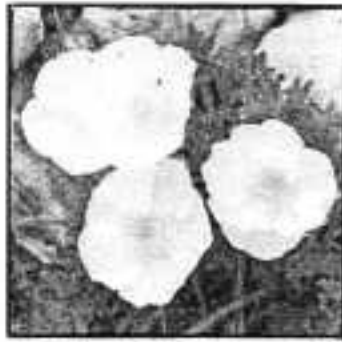
Gerrit, Ali, Agnes, Ed en ik gaan de lange tocht maken over de pas Champatsch: het is er uitstekend weer voor en we hebben er reuze zin in! Lopend in noordoostelijke richting genieten we van de planten: *Ranunculus platanifolius* (een witte boterbloem) verscholen achter een jeneverbesstruikje, nog meer toevoen roodviolette *Hedysarum* tegen een felblauwe hemel. We lopen toch gestaag door hoewel ik de eerste foto's alweer heb gemaakt. Steeds op een holletje ren ik achter de anderen aan. De groep moet toch ook vastgelegd worden met een bergachtergrond. Ik zie zoveel plantjes. Het bordje Champatsch volgen we. Om 11.30 uur houden we 'koffiepauze' met de eerste boterhammen: rondom horen we geen verkeersgeluiden; we horen helemaal niets, toch wel: de Alpenmarmotten fluiten elkaar toe dat wij er aankomen. We gaan met een bochtje rechts om naar boven met de Alp Champatsch aan onze rechterkant. Gele *Potentilla aurea* (Gouden ganzerik) afgewisseld met blauwe *Gentiana bavarica* en de roze kussens *Silene acaulis* (Stengelloze silene). Toch raken we het pad even kwijt; verschillende kleine paadjes en geen markering. De route is hier wat onduidelijk. Gerrit en ik blijven wat hoger lopen dan Ali, Agnes en Ed die langs de gebouwtjes van de kabelbaan het pad gaan verkennen. We houden elkaar in het zicht/oog en dan zien Gerrit en ik in de verte voor ons de roodwit markering opdoemen. Langzaam dalen we een stukje en komen op het juiste pad. Ali, Agnes en Ed zijn ook uitgekomen op ditzelfde pad en tezamen vervolgen we onze weg omhoog.

Het is hier heel stenig. Weinig planten. De kleuren zijn prachtig: de berg Champatsch van bijna 3000 meter aan onze rechterkant levert groene stenen in diverse schakeringen; de een nog mooier dan de andere raap ik op voor thuis. Aan de linkerkant is een berg die roodbruine stenen produceert. We lopen tussen deze twee bergen door: de pas Champatsch/Fuorcia de Champatsch. Twee kleine sneeuwveldjes passeren we. Even sneeuwballen van 'ijssneeuw' gooien!

Om 13.00 uur (op ruim 2600 meter) gaan we lunchen. Eenieder zit op een grote steen. De uitzichten zijn fantastisch. Paragliders zweven in de verte op gelijke hoogte door de lucht. Soms meen ik hun geluid te horen. Verder hoor je helemaal niets. Onze boterhammen opetend constateren we dat Gerrit zijn yoghurtbekertje een waterkuiltje achterlaat. Zo ook onze voeten. In het fijne puingruis laten onze voeten waterkuiltjes achter als we opstaan na de lunch. Deze hele berg is zo verzadigd van water dat het overal bovenkomt. Grappige gewaarwording.

We lopen verder omhoog en ik raap nog meer groene stenen op. We bereiken het hoogste punt van vandaag. Wegwijzerpas Fuorcia de Champatsch van 2730 meter als bewijs wordt gefotografeerd. Zo hoog is dat nou ook weer niet met pieken rondom van boven de 3000 meter. De uitzichten met bergtoppen in allerlei kleurvariaties zijn adembenemend. Ik word er stil en tegelijk koud en warm van en denk: 'Tsjakka Val Sinestra, hier doe ik het voor'. En natuurlijk ook voor de hooggebergteflora.

Nu begint de afdaling. We lopen een paar meter naar beneden en dan ben ik echt verkocht: de witte *Ranunculus glacialis* (Gletsjerranonkel); dit moet ik eerst bewonderen en vastleggen. Deze boterbloem van nog geen 4 centimeter is de hoogst bloeiende plant en heeft vlezig

Gletsjerranonkel

blad en is lekker behaard en groeit tussen het gruis, puin en steentjes. Het is hier guur en winderig. De andere bloempjes zijn plakkaatjes Androsace: roze en wit. Ongelooflijk wat mooi en intens en vooral klein. Met mijn nagel peuter ik een piepklein stukje los voor Ger want determineren op deze helling met de anderen al ver onder mij is er echt niet bij. Toch fotografeer ik deze Mannsschild die geen blaadjes heeft maar op een soort stenen kussentje groeit. En daar staat ineens *Draba muralis* (Hongerbloempje) die volgens het verspreidingskaartje van de Flora Helvetica hier niet mag zijn en er toch echt groeit (in 1999 stond ze ook te pronken in de regen en sneeuw). Nog een wit minuscuul bloempje van nog geen 3 centimeter: *Pritzelago alpina* (Alpen-Gemskresse), een kruisbloempje tussen het puingruis. Drie piepkleine steenbreekplantjes van 2 tot 3 centimeter: *Saxifraga seguieri* met zachtgele bloemetjes, de witte *Saxifraga androsacea* die lijkt op *Androsace/Mannsschild* en de geel-groenige *Saxifraga exarata* ssp. *moschata*. Ik wil hier een hele dag blijven! De vier anderen zijn al uit mijn zicht verdwenen en ik moet nu toch echt afdalen met pijn in het (bloemen)hart. Over stenen en gruis afdalend mag ik even geen bloemen kijken tot ik de anderen zie. Snel afdalen gaat mij gemakkelijk af en ik haal de anderen weer in. Toch kijk ik nog even om: tot ziens hoge bergen met je vegetatie! We kruisen een beek waar we of door moeten of springend over de grote (vaste) stenen naar de overkant.

We komen in het Val Lavèr. De zon begint fel te steken op armen en benen. *Pulsatilla alpina* (Witte alpenanemoon) staat uitgebloeid tussen de Dwergjeneverbessen.

Omstreeks 17.00 uur bereiken we de alpenboerderij waar we een glas koude melk drinken en even bijkomen. Het boerengezinnetje met 2 kleine kinderen runt hier zomers de boerderij (eigenlijk een golfplatenschuur). De natuurbox voor de kleinste bestaat uit een halve cirkel lage boomstammetjes tegen de boerderijmuur. Heel slim! De boerin heeft een klein kasje met sla en kruiden waar de koeien en kippen niet bij kunnen. Het is melktijd en de boerin laat de ongeveer 50 prachtige luid klingelende koeien het erf van de boerderij binnen om gemolken te worden.

We lopen nog ruim een uur op asfalt waarbij we eerst nog genieten van de *Gentiana lutea* (Gele gentiaan) voor we terug zijn om 18.15 uur in Hotel Val Sinestra. Volgens de kaart duurt deze tocht 7,5 uur. Deze lange maar bijzonder mooie tocht waar wij precies 8 uur over gedaan hebben, zullen we niet gauw vergeten!

Annie Vos

Vrijdag 15 juli

Val Sinestra, Ramosch, Vnà, Val Sinestra

Met prachtig weer vertrokken om 9 uur. Afgedaald naar de beek, achter het Berghaus, over de brug linksaf richting Ramosch langs de Brancla.

Het pad voert aanvankelijk door voornamelijk coniferenbos met soms wat meer open stukken. Op sommige stukken grotere en kleinere stenen, veroorzaakt door steenlawines. Het Val Sinestra is door de steensoort Bündner Schieffer, een soort leisteen, zeer erosiegevoelig. Dat was vooral aan de overkant bij de ijzeren brug, waar de bus dagelijks overheen rijdt (!!!), goed te zien.

Op deze wandeling kwamen we veel planten tegen die we op onze tochten al eerder hadden gezien. Nieuw en een klapstuk was het Rood bosvogeltje (*Cephalanthera rubra*). Er stonden drie exemplaren. Wilgbladig koeienoog (*Bupthalmum salicifolium*), waar we tot nu toe nog maar weinig exemplaren van gevonden hadden, stond langs het pad opvallend veel. Verder een hele helling uitgebloeide Lelietjes-van-dalen (*Convallaria majalis*).

We zagen twee prachtige ijsvogelvlinders.

Het pad komt uiteindelijk uit op de asfaltweg van Ramosch naar Vnà. Dit deed ons vast wennen aan het asfalt waar we de volgende dag over naar Nederland zouden zoeven. In de berm van de weg naar Ramosch stond nog veel Wilde weide (*Melampyrum arvense*). En boven een weidje vlogen mooie Apollovlinders.

Ramosch is een aardig Engadiner dorpje. We dronken koffie bij Pensiun Heinrich. Heiaas was de notentaart op.

Het postbusje van 13.45, dat net plaats genoeg bood aan ons allemaal, bracht ons hogerop naar Vnà. Van hier zijn we teruggewandeld naar Val Sinestra. De laatste hooilandjes langs het pad waren nu ook gemaaid, de Paapjes vlogen wat ontdaan rond.

We waren om ongeveer half vier bij het hotel. Vroeg genoeg om nog even na te praten en wat te nuttigen op het terras van het Berghaus, kamer op te ruimen, koffers te pakken, enzovoorts.

Marijke Boss vond 's avonds haar bergschoenen weer terug. Die hadden deze dag aan andermans voeten een tocht naar de Morteratsch-gletsjer gebracht.

Iedereen fameliek vroeg naar bed. We moesten de volgende dag om kwart over vier (!!!) op in verband met de terugreis naar huis.

Gré Stelling

Rood bosvogeltje

Zaterdag 16 juli

'Boem, boem', op de deur van mijn kamer. 'Wat is er aan de hand, zo midden in de nacht?', vroeg ik mij af. Direct daarop besepte ik het. Het is op dat moment 4.00 uur. De vakantie is om en wij moesten weer naar huis. Het is de bedoeling dat wij om 5.25 uur in de bus stappen. Tot dat moment moest er nog van alles gebeuren: wassen, scheren, tanden poetsen, eten,

bed afhalen, lunchpakket maken, laatste spullen inpakken en in de keuken voor de laatste keer je thermosfles laten vullen. Het lukte allemaal.

Om 5.30 uur vertrok de bus. Vervolgens stapten wij om ongeveer 6.00 uur bij Crusch over op de grote bus die ons naar Nederland zal brengen.

Het weer is op dat moment niet mooi, het regent wat. Weinigen in de bus zullen zich eraan gestoord hebben. Het wordt al gauw erg stil en als ik voorzichtig rondkijk zie ik veel gesloten ogen. Het opstaan was ook wel heel erg vroeg en de verloren slaap moet weer worden ingehaald. Geleidelijk aan wordt iedereen weer wakker. We zien de Alpen steeds lager worden en op een zeker moment liggen ze achter ons.

Om ongeveer 10.00 uur kwamen wij bij Rasthof Aichen aan voor een stop van een half uur. Het weer is helemaal opgeknapt en het is zelfs warm geworden. De overgang van de gekoelde bus naar buiten is groot.

Om 10.30 uur ging de reis verder. Van de chauffeur horen wij dat er lange rijdende files geconstateerd zijn. Die gaan in zuidelijke richting en wij zullen er dus geen last van hebben.

Om 14.00 uur was de tweede stop bij Raststätte Hunsrück. Daar was het nog warmer.

Van daaruit werd de reis voortgezet naar Venlo, de volgende stop. Wij kwamen er om ongeveer 16.45 uur aan. Daar ontstond veel gedrang om afscheid van elkaar te nemen en de bagage bij elkaar te zoeken en dan volgde voor de meeste van ons de weg naar het Station NS.

Ongeveer de helft van de KNNV'ers stapte in Venlo uit en de rest ging door naar Utrecht en zal daar om ongeveer 18.30 uur uit de bus stappen.

Daarmee kwam een eind aan de KNNV-excursiereis naar Val Sinestra. Wij mogen terugzien op een welbestede reis, hoewel het weer ons wel eens parten heeft gespeeld.

Ferdi Uilhoorn

Bus van Allegra Engiadina

TOTAALLIJST HOGERE PLANTEN

K.N.N.V.-reis 3 t/m 16 juli 2005

Graubünden: Val Sinestra

SOORTNAMEN

De wetenschappelijke namen komen uit Flora Helvetica (1). Als een soort ook vermeld is in Heukels (2), maar onder een andere wetenschappelijke naam, wordt die er tussen haakjes bijgevoegd. Indien nodig ter voorkoming van verwarring kunnen ook nog extra één of enkele andere synoniemen vermeld worden. De Nederlandse namen komen, indien aanwezig, uit Heukels en zijn voorzien van een soortnaamcode (bv. RH 0774 of BB 2229). Bovendien wordt een toevoeging aangebracht, als de soort in Nederland bedreigd is, in de vorm van één van de vijf codes in de Nieuwe Rode-Lijst (3). (GE, KW, BE, EB, of VN), of beschermd in de vorm van Besch. . Van alle soorten, die niet zo'n officiële Nederlandse naam dragen, wordt een "verzonnen" Nederlandse naam, of in noodgeval de Duitse naam uit Flora Helvetica, cursief en tussen haakjes in onze totaalijst vermeld. Deze "verzonnen" namen zijn gebaseerd op vier verschillende categorieën van bronnen, in volgorde van voorrang: a. naam al gebruikt (en goedgekeurd) in vorige totaalijsten van buitenlandse KNNV-reizen (4). b. naam uit Flora van België en Luxemburg (5). c. naam uit oude floras, platenboekjes enz., d. naam zelf verzonnen uit (vaak als vertaling van) buitenlandse naam of betekenis van wetenschappelijke naam.

OVER DE VOLLEDIGHEID EN DE BETROUWBAARHEID

In ieder geval is op de eerste twee excursiedagen zogoed mogelijk geprobeerd compleet te schrijven door de samensteller van deze totaalijst, zelfs inclusief alle banale soorten als Grote brandnetel en Akkerdistel. Al spoedig is daar verder van afgezien wegens de enorme grote hoeveelheden van nieuwe soorten. Uiteraard werden nieuwe soorten zorgvuldig ingeboekt en werden wel interessante soorten herhaaldelijk genoteerd. Het gevolg is dat in de kolommen met data (gecombineerd met de bijbehorende locaties) ieder soort minimaal op zijn eerste vondst-datum ingeschreven is, al of niet op daaropvolgende dagen, maar dat hij misschien op nog veel meer dagen gezien is, dan in de kolommen af te lezen is.

Vaak was de groep, tijdens de wandeling, nogal wat verspreid, zelfs zijn soms op dezelfde dag tegelijk twee (of meer) excursies gehouden op totaal verschillende locaties. Over waarnemingen waarbij de samensteller niet aanwezig was, zijn aanvullende lijsten (lijstjes) of mondelinge mededelingen aangeleverd. Zo mogelijk is voor zo'n "aangevulde" lijst een aparte kolom ingeruimd, zodat nu voor 12 excursiedagen 19 kolommen ingeschreven zijn; (voor gegevens daarover zie in LEGENDA: locatie; data boven de kolommen).

Het resultaat is een totaalijst geworden van 527 taxa (grotendeels normale soorten en enkele ondersoorten en verzamel-soorten). Er zijn nu in het nabije verleden zes KNNV-reizen gehouden in het kanton Graubünden in Zwitserland, waarin vergelijkbare plantenlijsten als deze in de reisverslagen terecht gekomen, nl.: Val Sinestra 1998 eind augustus met 464 taxa, Val Sinestra 1999 half juli met 557 taxa, Val Sinestra 2002 begin augustus met 438 taxa, Tschierschen 2003 begin juli met 531 taxa, Waltensburg 2004 eind juni met 592 taxa en dit jaar Val Sinestra 2005 begin juli met 527 taxa. Hierbij valt op dat juni en juli meer taxa opleveren dan augustus.

Veel soorten konden door ervaren plantenkenners al in het veld worden benoemd en door de samensteller ingeschreven. 's Avonds werd met behulp van de aanwezige literatuur, vooral de onovertroffen Flora Helvetica, ijverig gedetermineerd. Ook andere boeken en brochures over planten en over vegetaties waren 's avonds in de zaal beschikbaar. Tenslotte zijn nog 111 exemplaren tussen oude kranten in de koffer meegegaan naar Amsterdam om ze daar (opnieuw) definitief te determineren. Dat betreft soorten, waarvan in Val Sinestra de determinatie niet goed wilde lukken of wegens tijdgebrek (vooral grassen en zeggen) in het geheel niet gedetermineerd waren, of soorten waarvan, met welk argument dan ook, een hernieuwd onderzoek gewenst was. De in Amsterdam aangekomen vondsten hebben het transport ongeschonden overleefd, zijn daarna gedetermineerd uit Flora Helvetica, sommige nagedetermineerd uit Heukels of uit De Langhe; enkele exemplaren zijn gecontroleerd in het Nationaal Herbarium Nederland te Leiden (voorheen Rijksherbarium). De meeste zijn daarna bewaard als bewijsmateriaal.

OVER HET TERREIN EN DE RESULTATEN

Graubünden ligt volgens Heukels in de Middeneuropese regio, terwijl Nederland in West-Europa ligt (behalve Zuid-Limburg; dat ligt ook in Midden-Europa). Het gevolg is dan ook dat van onze in totaal 527 gevonden taxa er niet minder dan 201 in het geheel niet in Heukels te vinden zijn. Bovendien staan er nog 116, weliswaar vermeld in Heukels, in de Rode-Lijst (sommige zelfs al verdwenen in Nederland) en/of beschermd en er zijn ook nog 15 met een bijzondere naamcode (met BB in plaats van RH), bv. door adventief of verwilderd te zijn. De beide laatste twee categorieën horen dus eigenlijk meer in de Middeneuropese regio thuis.

De optelsom geeft dus:

201 + 116 + 15 = 332 middeneuropese taxa en 527 - 332 = 195 nederlandse taxa.

Plantensoorten zijn niet allemaal luk raak overal te vinden. De een meer, de ander minder gebonden aan een landschaps-type. Een groep soorten, die altijd samen in één biotoop te vinden zijn, wordt beschouwd als een vegetatie-eenheid. H.P.G. Helsper (6) heeft een rapport gepubliceerd over de vegetatie-eenheden in Graubünden, onder de naam Cursus Centrale Alpen. Ook in de plantenlijsten van, hierboven al aangehaalde verslagen over Val Sinestra, Tschierschen en Waltensburg is dit rapport gebruikt. Een zevental voorbeelden van vegetaties uit dat rapport, die wij zeker gezien hebben in 2005 (hoewel niet altijd alle bijbehorende kruidensoorten aanwezig waren) is volledig een herhaling van uit de verslagen van 2003 en 2004:

- a. een dennenbos met de daarbij behorende kruiden als Rondbladig stalkruid, Roodbruine wespeorchis, Beredruif, Eenzijdig wintergroen en Venusschoentje
- b. een montaan sparrenbos met Muursla, Witte zegge, Hazesla en Knikkend parelgras
- c. een subalpien sparrenbos met Rode bosbes, Eenbloemig wintergroen, Homogyne en Koraalwortel
- d. beekbegeleidende struikvegetaties van Grauwe en Groene els (wij zagen overwegend de Groene) met kruiden als Christoffelkruid en Turkse lelie
- e. natte hooilanden met veel Davalliana-zegge
- f. een ruigte rondom de koelenhutten met Alpenzuring, Brave hendrik, Beekpunge en Blauwe monnikskap
- g. een Klaver- en Borstelgras gemeenschap met Borstelgras, Alpenklaver en Alpenanemoon.

De vegetatie nr. e zou geplaatst kunnen worden bij de groep van de (vochtige gedeelten van de) Magerwiesen. Wij hebben daar inderdaad veel Davalliana-zeggen en verwanten waargenomen. De vegetaties f en g zijn te vinden bij de Fettwiesen, sterk geëutrofiëerd, o.a. door koeienmest. Wij vonden dan ook zeer veel grasvelden met Borstelgras, Brave hendrik, Alpenzuring, Blauwe monnikskap en Alpenanemoon.

In 2003 zijn wij al door de toenmalige reisleiding gewezen op de sterke toename van de Fettwiesen ten koste van de Magerwiesen, die nog steeds verder achteruitgaan; een onrustbarende ontwikkeling !!

LITERATUUR

1. K.Lauber & G.Wagner, 1996: Flora Helvetica (met aparte sleutel)
2. R.van der Meijden, 1996: Heukels' Flora van Nederland (22^e druk)
3. R.van der Meijden e.a., 2000: Bedreigde en kwetsbare vaatplanten in Nederland (in Gorteria 26-4) en ook Standaardlijst van de Nederlandse flora 2003 (in Gorteria 30-4/5, november 2004)
4. KNNV: reisverslagen Val Sinestra (1998, 1999, 2002), Tschierschen (2003) en Waltensburg (2004).
5. J.E. De Langhe e.a., 1988: Flora van België, het Groothertogdom Luxemburg, Noord-Frankrijk en aangrenzende gebieden (2^e druk)
6. H.P.G. Helsper, 1981: Cursus Centrale Alpen (Tirol)

LEGENDA

nr.

1 t/m 140 = familienummers volgens Heukels, echter gerangschikt in de volgorde in de Flora Helvetica, die geen familienummers hanteert. Families met het teken # in plaats van een familienummer zijn niet in Heukels opgenomen.

naam

wetenschappelijke naam zomogelijk uit Heukels (zie ook inleiding)

afkortingen:

- in Hk = in Heukels
- in Lgh = in De Langhe
- s.lat. = in brede zin (bv. groep soortnamen samengevoegd)
- s.str. = in strikte zin

locatie: data boven de kolommen

- 4 juli filosofenpad (parallel met autoweg), ± ¼ richting Sent;
a. daarvandaan via hoger gelegen pad terug naar huis (scribent Ger, evenals bij de dagen 5 t/m 15 juli, tenzij anders vermeld)
b. vervolg filosofenpad en verder "Wilde-Weit-Weg" naar Sent, daarna met de bus naar Val Sinestra (aanvullingen van Ferdi, wel samen in dezelfde kolom)
- 5 juli per bus naar Guarda; lopen van Guarda, via Bos Cha, naar Ardez; per trein naar Scuol; lopen van treinstation naar bus-parkeerveld in Scuol; (aanvullingen van Annie e.a.); daarna per bus naar Val Sinestra

- 6 juli lopen Val Sinestra, Berghuis, Zuort, Griosch, Vna, Berghuis, Val Sinestra
- 7 juli A. lopen Val Sinestra, Ramosch, Sur-En; per bus naar Val Sinestra
B. hogere en/of langere excursie (locatie ?); scribent Annie; in aparte kolom: 7a
- 8 juli per bus via Scuol, Kuhrhaus Tarasp, Kasteel Tarasp
A. lopen langs Lac da Tarasp (lagere noordoever) via ++ Chants, naar Scuol
B. lopen langs Lac da Tarasp (hogere zuidoever) via ???, naar Scuol (scribent Annie), kolom 8a
C. aanvullingen Ferdi; precieze locatie onbekend; ingeschreven in kolom 8 (maar met o i.p.v. x)
- 9 juli A. lopen Val Sinestra via La Crusch, A.Patschai, Caretsch naar Zuort en via Berghuis terug naar Val Sinestra
B. hogere excursie (locatie ?). scribent Annie; kolom 9a
C. aanvullingen van Ferdi (locatie ?), in kolom 9 (maar met o i.p.v. x)
D. aanvullingen van Gré (lopen naar Ramosch, langs La Brancla, oostzijde), in kolom 9, (maar met * i.p.v. x)
- 10 juli per bus gebracht naar Scharl en ook terug gebracht van Scharl naar Val Sinestra
A. korte excursie, lopend naar ± Tablasot; terug langs de andere kant van de beek
B. lange excursie, lopend tot ver voorbij Tablasot; scribent Annie, kolom 10a
- 11 juli geen officieel programma
waarnemingen omgeving Val Sinestra, Berghuis e.a.
- 12 juli per bus gebracht (via kort bezoek aan museum in Zemez) naar Val Trupchun en ook daarvandaan terug gebracht naar Val Sinestra
A. lopend naar A.Trupchun en langs andere kant van de beek weer terug
B. lopend langere en hogere excursie, in zijdal van (?) Val da Scrigns, scribent Annie, kolom 12a
- 13 drielandenbusexcursie: Val Sinestra, Martina, Nauders, Reschenpass, Burgeis, Slingia, Burgeis, Müstair, Sta.Maria, Ofenpass, Zemez, Scuol, Crusch, Sur-En, Crusch, Sent, Val Sinestra
A. een gedeelte is uitgestapt in Slingia:
lopnd van Slingia naar Sur-En, aldaar weer in de bus gestapt, scribent Annie (met aanvullingen van Ger), kolom 13
B. overige deelnemers hebben de volledige busexcursie meegemaakt; er zijn geen aanvullingen over plantenlijsten binnen gekomen, dus geen kolom 13a
- 14 per bus gebracht naar Scuol; met de Seilbahn naar boven, naar Motta Naluns
A. lopend, hele groep van Motta Naluns naar Chabina Naluns, in de buurt van een viersprong; een klein gedeelte van de groep terug naar M.Naluns en daarvan bijna allen terug met Seilbahn naar Scuol; alleen Ger lopend naar beneden via dorp Flöna naar Scuol (bus-parkeerveld Scuol), kolom 14
B. vanaf de viersprong: de hoge excursie via Campatsch, Alp Era, La Crusch naar Val Sinestra; scribent Annie, kolom 14a
C. middelhoge excursie van de viersprong naar Sent; scribent Atte, kolom 14b
- 15 A. lopend Val Sinestra naar Ramosch; per bus gebracht naar Vna; lopend van Vna naar Val Sinestra
B. met bus naar Scuol, met Seilbahn naar Motta Naluns; lopend naar Sent; deelnemers Annie en Ali (e.a. ?); waargenomen soorten niet ingeboekt (slechts één soort mondeling aangemeld), er vanuit gaand dat alles ingeschreven is in kolom 14b.

comm.

commentaren: de nummers 1 t/m 22 verwijzen naar voetnoten, onderaan de namenlijst

tekens in de kolommen

x = soort aanwezig, hetzij bekend geacht door plantenkenners, hetzij ter plaatse benoemd als "veld-determinatie"

+ = 's avonds (of thuis in Nederland) gedetermineerd met plantenmateriaal uit Fl.Helv., al of niet aangevuld met Hk. of Lgh.

H = soort gedetermineerd en bovendien bewaard als herbariumexemplaar

o en * = aanvullingen, aangeleverd aan de samensteller, waargenomen op een andere locatie, maar wel op dezelfde datum

Rode-Lijst-codes

GE = gevoelig

KW = kwetsbaar

BE = bedreigd

EB = ernstig bedreigd

VN = verdwenen

nr.	naam	locatie															comm		
		0 4	5	6	7	a 7	8	a 8	a 9	1 0	a 0	1	a 2	2	3	a 4		a 4	b 4
	<i>Geum reptans</i> L. (Kruipend nagelkruid)																x		
	<i>Geum rivale</i> L. Knikkend nagelkruid RH 0578 EB		x	x					x		x			x	x		x	x	x
	<i>Geum urbanum</i> L. Geel nagelkruid RH 0579		x												x				
	<i>Potentilla anserina</i> L. Zilverschoon RH 1006	x				x													
	<i>Potentilla argentea</i> L. Viltganzerik RH 1007		x			x													
	<i>Potentilla aurea</i> L. (Gouden ganzerik)										x			x			x		
	<i>Potentilla erecta</i> (L.)Räuschel Tormentil RH 1008	x		+				x									x		
	<i>Potentilla grandiflora</i> L. (Grootbloemige ganzerik)						x												
	<i>Potentilla reptans</i> L. Vijfvingerkruid RH 1010										x								
	<i>Rubus idaeus</i> L. Framboos RH 1091					x		x											
	<i>Sanguisorba minor</i> Scop. Kleine pimpemel RH 1136 KW	x				x		x		x									x
	<i>Sanguisorba officinalis</i> L. Grote pimpemel RH 1137			x	x			x									x	x	
	<i>Sorbus aucuparia</i> L. Wilde lijsterbes RH 1227	x																	
64	Fabaceae - Vlinderbloemenfamilie																		
	<i>Anthyllis vulneraria</i> L. Wondklaver RH 0071 KW	x	x																
	<i>Astragalus alpinus</i> L. (Alpenhokjespeul)													+				x	
	<i>Astragalus australis</i> (L.)Lam. (Südtlicher Tragant)								H		x								
	<i>Astragalus frigidus</i> (L.)Gray (Gletscherhokjespeul)				+	x											x		
	<i>Astragalus glycyphyllos</i> L. Wilde hokjespeul RH 0118	+	x			+													
	<i>Astragalus leontinus</i> Wulfen (Tiroler Tragant)										x								
	<i>Astragalus onobrychis</i> L. (Esparetten-Tragant)						H												
	<i>Astragalus penduliflorus</i> Lam. (Knikkende hokjespeul)	+														H			
	<i>Coronilla vaginalis</i> Lam. (Schedekroonkruid)												H						
	<i>Hedysarum hedysaroides</i> (L.)Sch.&K. (Alpenzoetklaver)	x									H		x			x	x	x	B
	<i>Hippocrepis comosa</i> L. Paardenhoeftklaver RH 0628	x											x			x			x
	<i>Lathyrus latifolius</i> L. Brede lathyrus BB 1868			x															x
	<i>Lathyrus pratensis</i> L. Veldlathyrus RH 0715	x		x				x											
	<i>Lathyrus vernus</i> (L.)Bernh. (Voorjaarslathyrus)				+				x			x							

nr. naam

	locatie															commun			
	0	a			a			1 a			a			a			b		
	4	5	6	7	7	8	8	9	9	0	0	1	2	2	3	4	4	4	5
Rhinanthus glacialis Pers. (=aristatus) (=Rh.angustifolius auct. non ss. C.C.Gmel. in Hk I) (Schmalblättriger Klappertopf)																			H
Rhinanthus minor L. Kleine ratelaar RH 1067 GE								0		x			x						x
Scrophularia nodosa L. Knopig helmkruid RH 1170				x															
Verbascum densiflorum Bertol. Stalkaars RH 1342				x															
Verbascum lychnitis L. Melige toorts RH 1339		x																	
Verbascum nigrum L. Zwarte toorts RH 1340		x										x							
Veronica alpina L. (Alpenereprijs)										x									
Veronica aphylla L. (Bladloze ereprijs)															x				
Veronica beccabunga L. Beekpunga RH 1349				x						x	x								
Veronica chamaedrys L. Gewone ereprijs RH 1351	x					x													
Veronica fruticans Jacq. (Rotseerprijs)									x	x	x				x			x	
Veronica officinalis L. Mannetje seerprijs RH 1355	x							x											
Veronica serpyllifolia L. Tijmereprijs RH 1363								x		H									
Veronica spicata L. (Aereprijs)				+		x													
Veronica teucrium L. [In Hk: V.austriaca ssp.teucrium] Brade ereprijs RH 1364 BE	x	x		x										x					H
Veronica urticifolia Jacq. (Nefelereprijs)	x	x																	
111 Orobanchaceae - Bremraapfamilie Orobanche reticulata Wallr. Distelbremraap RH 0906 GE															x	x			
112 Lentibulariaceae - Blaasjeskruidfamilie Pinguicula alpina L. (Alpenvetblad)	x											x	x						
Pinguicula vulgaris L. Vetblad RH 0942 EB	+			H								+	x						
# Globulariaceae - Kogelbloemfamilie Globularia cordifolia L. (Hartbladige kogelbloem)						x	x			x			x						
Globularia punctata Lapeyr. (= G.elongata; = G.vulgaris ssp.will- kommii) (Gewone kogelbloem)				+		x													
113 Campanulaceae - Klokkjestfamilie Campanula barbata L. (Baardklokje)	x	x			x		x	x					x	x	x			x	

nr.	naam	locatie														ocmm				
		0		a		a		f a		a			a		b					
		4	5	6	7	7	8	8	9	9	0	0	1	2	2		3	4	4	4
	Agrostis capillaris L. Gewoon struisgras RH 0019		x																	
	Agrostis gigantea Roth Hoog struisgras RH 0017	H																		
	Alpeccurus pratensis L. Grote vossenstaart RH 0042		x				x		x									x		
	Anthoxanthum odoratum L. Gewoon reukgras RH 0066								x											
	Arrhenatherum elatius (L.) Presl Glanshaver RH 0096	x																		
	Brachypodium pinnatum (L.) P.B. Gevinde kortsteel RH 0150	x			x													x		x
	Briza media L. Bevertjes RH 0153 KW	x		x					x											
	Bromus inermis Leyser [in Hk: Bromopsis inermis (Leyser) Holub ssp. inermis] Kweekdravik RH 0159					x		H												
	Calamagrostis varia (Schrader) Host (Bont struisriet)	H							H											
	Cynosurus cristatus L. Kamgras RH 0386 GE										x									
	Dactylis glomerata L. Kroppear RH 0390	x				x														
	Deschampsia caespitosa (L.) P.B. Ruwe smele RH 0397						x													
	Deschampsia flexuosa (L.) Trin. Bochlige smele RH 0398																			
	Festuca arundinacea Schreb. Rietzwerkgras RH 0514						H													
	Festuca pratensis Hudson Besmidangbloem RH 0519	x					H													
	Koeleria pyramidata (L.) P.B. agg. een Fakkelgras	x	x	x					x						x					x
	Melica nutans L. Knikkend paneelgras BB 5090																	x		x
	Nardus stricta L. Borstelgras RH 0857 GE	x									x									
	Phleum alpinum L. agg. -> Ph. rhaeticum (Humphr.) Rausch. (Rhaetisch doddegras)																			
	Phleum phleoides (L.) Karsten (Kalkdoddegras)																			
	Phleum pratense L. [in Hk: Ph. pratense ssp. prat.] Timoteegras RH 0932	x																		
	Phragmites australis (Cav.) Steudal Riet RH 0933																			
	Poa alpina L. (ssp. vivipara) (Alpenbeemdgras, incl. vivipare vorm)																			
	Poa annua L. Straalgras RH 0952																			
	Poa nemoralis L. Schaduwgras RH 0956	x																		
	Sesleria caerulea (L.) Ard. [in Hk: S. albicans Schult.] Blauwgras RH 1194 VN	x																		

nr.	naam	locatie															comm			
		0	a			a			1 a			a			a b					
		4	5	6	7	7	8	8	9	9	0	0	1	2	2	3	4	4	4	5
	<i>Epipactis atrorubens</i> (Hoffm.) Besser								x				x	x	x					x
	Bruinrode wespeorchis RH 0458 KW Besch.																			
	<i>Epipactis helleborine</i> (L.) Crantz	x														x				x
	Brede wespeorchis RH 0460 Besch.																			
	<i>Goodyera repens</i> (L.) R.Br.																			x
	Dennenorchis RH 0590 GE Besch.																			
	<i>Gymnadenia conopsea</i> (L.) R.Br.	x	x	x			x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
	Grote muggeorchis RH 0593 EB Besch.																			
	<i>Gymnadenia odoratissima</i> (L.) Rich.	x					x	x	x	x	x	x	x	x	x	x	x			x
	(Welriekende muggeorchis)																			22
	<i>Listera cordata</i> (L.) R.Br.																			
	Kleine keverorchis RH 0749 GE Besch.																			
	<i>Listera ovata</i> (L.) R.Br.	x																		
	Grote keverorchis RH 0750 KW Besch.																			
	<i>Neottia nidus-avis</i> (L.) Rich.																			
	Vogelnestje RH 0861 EB Besch.																			
	<i>Nigritella nigra</i> (L.) Rich.																			
	(Vanilleorchis ; Bränderei ; Männertreu)																			
	<i>Ophrys insectifera</i> L.																			
	Vliegenorchis RH 0881 EB Besch.																			
	<i>Orchis ustulata</i> L.																			
	Aangebrande orchis RH 0893 VN Besch.																			
	<i>Platanthera bifolia</i> (L.) Rich.	x																		
	Welriekende nachtorchis RH 0950 BE Besch.																			
	<i>Platanthera chlorantha</i> (Custer) Rich.																			
	Bergnachtorchis RH 0951 KW Besch.																			
	<i>Pseudorchis albida</i> (L.) Löve	x																		
	Witte muggeorchis RH 0735 VN																			

totaal

521 soorten

4 s.lat.-soorten of agg.-soorten

2 extra ondersoorten (ssp.), waarvan de "grote" soort al in de 521 zit

527 taxa

commentaren

1. Alpenwolfsklauw; sporendoesjes nog niet aanwezig, uiterlijk van stengel en bladen onmiskenbaar
2. Moeraswolfsklauw, in het veld benoemd, uiterlijk kan niet missen, maar volgens Flor.Helv. niet in Unterengadin (wel in andere gedeelten van Graubünden)
3. Leverbloemje uitsluitend vegetatief gezien, maar bladmodel is onmiskenbaar
4. *Draba hoppeana* gecontroleerd in Nationaal Herbarium Nederland (NHN) te Leiden
5. *Draba stylaris* eveneens in NHN
6. plant gevonden in vrucht; exemplaar meegenomen en vergeleken met collecties van NHN te Leiden, waarbij bloemen en vruchten aanwezig zijn; vermoeden van *Loiseleuria procumbens* daarmee bevestigd
7. *Saxifraga oppositifolia*; kalkgroefjes aan de bladranden niet of nauwelijks te vinden; na controle in NHN is de determinatie alsnog bevestigd
8. *Hedysarum* (Alperzoetklaver) meestal in bloei, maar ook bij exemplaren in vrucht niet mis te verstaan wegens de gelede peulen
9. *Oxytropis helvetica* gedeetermineerd en bewaard als herbariumexemplaar; volgens Flora Helvetica niet in Graubünden, maar lijkt sterk op *O. jaoquinii* (Bergspitzkie) die wel aldaar kan groeien (maar door ons niet gevonden)
10. van de zeer algemene soort Wilgenroosje vonden we op 9 juli naast normale exemplaren ook enkele spierwitte; albino's
11. Volgens de Flora Helvetica is de Alpendistel afwezig in Engadin; onze vondst moet dus een (misschien ontsnapt) gekweekt exemplaar zijn
12. *Meum althamanticum* groeit volgens Fl.Helv. niet in Graubünden; er is geen materiaal meegenomen, dus .cf.

13. In het veld zijn de Zeewegbree en de Slangenwegbree niet of nauwelijks te onderscheiden; dan moet er dus eigenlijk iedere dag materiaal verzameld worden, óf (voor dit jaar onze keuze :) s.lal.
14. Rozenkransje is tweehuizig; mannelijke planten hebben witte bloemhoofdjes, bij onze vondsten (bijna) altijd aanwezig; vrouwelijke bloemhoofdjes zijn rose, soms wel, soms niet gezien.
15. Hieracium lichenalii is volgens Fl. Helv. synoniem met H. vulgatum; in Heukels is H. vulgatum op zijn beurt synoniem met H. maculatum
16. "te mooie" exemplaren van Edelweiss (bv. in de buurt van huizen, zoals 6 juli Zuort → Griesch) kunnen ook gekweekte exemplaren zijn en zelfs eventueel geïmporteerd uit Aalsmeer !!
17. vermoedelijk de Oosterse ondersoort, maar het bewijs is niet 100% geleverd, dus cf.
18. ondanks determinatie en bewaard herbariummateriaal als Carex montana, niet 100% zeker dus cf.
19. vondst van 11 juli gegarandeerd betrouwbaar, kwaliteit van vondst 12 juli minder goed, beschouwd als cf.
20. bij de vondsten van 5 juli, 7 juli en 8 juli zijn niet alleen planten met de krans van vier bladen, maar ook met vijf bladen gezien ("quinquefolia")
21. de vondst van 5 juli zou de ondersoort lobelianum (Bernh.)Rehb. van de Doderwaad (*Veratrum album*) kunnen zijn, nl. met groene bloemen i.p.v. witachtige; bij de meeste andere vondsten waren de bloemen nog niet genoeg ontkoken.
22. op 11 juli is niet alleen de gewone Welriekende muggeorchis gezien, maar ook een variëteit daarvan nl. G. odoratissima var. alba (niet apart vermeld in Fl. Helv. >

opgesteld door Ger van Zanen
september 2005

TOTAALLIJST PADDENSTOELEN
K.N.N.V. – reis 3 juli t/m 16 juli 2005
Graubünden: Val Sinestra

De indeling van de lijst is in grote lijnen gelijk aan die, welke door Ger van Zanen is opgesteld voor de reizen naar Val Sinestra en Schiertschen en die door mij is gebruikt voor de reis naar Waltensburg in 2004.

SOORTNAMEN

Zowel de wetenschappelijke naam als de Nederlandse naam zijn grotendeels ontleend aan "Het Overzicht van de Paddestoelen in Nederland" (1). Bovendien is bij de soortnaam het codenummer toegevoegd, waaronder de soort geregistreerd staat. Staat de soort in de Rode Lijst (2) dan is dit eveneens vermeld. Enkele soorten, die niet uit Nederland bekend zijn, zijn macroscopisch op naam gebracht met behulp van "Mushrooms and Toadstools of Britain and Europe" (3) en "Pareys Buch der Pilze" (4). Van deze soorten is uiteraard geen codenummer en geen Rode-Lijst-vermelding aanwezig. Behalve de namen is ook de rangschikking van het paddenstoelenrijk in 6 groepen uit "Het Overzicht" gevolgd. De rang van deze groepen in de taxonomie is nog lang niet opgehelderd en daarom is in "Het Overzicht" afgezien van een verdere onderverdeling. De geslachten zijn alfabetisch in de betreffende groep geplaatst en de soorten, zonodig, eveneens alfabetisch in het betreffende geslacht.

OVER DE VOLLEDIGHEID EN DE BETROUWBAARHEID

Daar paddenstoelen gedurende het gehele jaar door kunnen voorkomen (elke soort in zijn eigen periode, en enkele soorten zijn zelfs meerjarig), zal het duidelijk zijn dat een volledige inventarisatie gedurende een tweeweekse reis uitgesloten is.

De meeste determinaties zijn macroscopisch gedaan met behulp van "Mushrooms and Toadstools of Britain and Europe" (3) en "Pareys Buch der Pilze" (4). Van enkele kritische soorten is de definitieve determinatie thuis verricht.

Verder wil ik Ger van Zanen bedanken voor zijn hulp bij het op naam brengen van de diverse soorten en natuurlijk ook alle deelnemers die mij van hun tochten paddenstoelen meebrachten.

LITERATUUR

De nummers 1 t/m 4 zijn hierboven aangehaald, de overige nummers in de paragraaf commentaren, te vinden ná de soorten-lijst.

1. Overzicht van de paddestoelen in Nederland: E. Arnolds, Th. W. Kuyper & M.E. Noordeloos, 1995, Ned. Myc. Ver. Wijster
2. Bedreigde en kwetsbare paddestoelen in Nederland, Rapport IKC Natuurbeheer nr. 24: E.J.M. Arnolds & G van Ommering, 1996, Wageningen
3. Mushrooms and Toadstools of Britain and Europe, (vertaling van Guides des Champignons de France et d'Europe), Régis Courtecuisse & Bernard Duhem, 1994, Lausanne
4. Pareys Buch der Pilze, Marcel Bon, 1988, Hamburg und Berlin
5. Die Röhrlingen und Blätterpilze, Auflage 4, Meinhard Moser, 1983, Gustav Fischer Verlag, Stuttgart, New York
6. Die Gattung *Inocybe* in Bayern, J. Stangl, 1989, Regensburg
7. Der Grosze Pilzfürher, Bruno Cetto (deel 3), 1979, München

LEGENDA

Rode-lijst-codes

zie Planten-lijst (GE, KW, BE, EB, VN)

locatie

De vondsten zijn ingeschreven in de kolommen 4 t/m 15 (zie Planten-lijst),
ochter hier geen aparte kolommen ingeruimd voor "hoge" en "lage" excursies,
wel is hier gesplitst in

- x : gezien door Atte
- + : gezien door Ger
- = : gezien door beide

nr.	naam	locatie										comm.		
		0			1			1			1			
		4	5	6	7	8	9	0	1	2	3	4	5	
	Trichaptum abietinum (Pers.: Fr.) Ryvarden Paarse dennezwam 420.01.0				=									
3.	Tremellales - Trilzwammen Dacrymyces capitatus Schw. Gesteelde druppelzwam 306.01.0 Tremella encephala Pers.: Fr. Kerntrilzwam 419.01.0				=				=					3
4.	Gasteromycetes - Bulkzwammen Bovista plumbea Pers.: Pers. Loodgrijze bovist 202.05.0 Geastrum pectinatum Pers.: Pers. Grote aardster 211.09.0 BE Vascellum pratense (Pers.: Pers.) Kreisel Afgeplatte stuifzwam 231.01.0				x				=		x			
5.	Ascomycotina - Zakjeszwammen (Bekerzwammen, enz.) Helvella leucomelaena (Pers.) Nannf. Zwartwitte bokaalkluifzwam 614.12.0 KW Mycosphaerella superflua (Auersw.) Petrak geen Nederlandse naam; 722.03.0						=							4
6.	Myxomycotina - Slijmzwammen Lycogala epidendrum (L.) Fr. Bloedwei (Blote biljetjes) 929.02.0								=					

totaal 33 soorten

commentaren

1. Calocybe onychina is een soort van het subalpine naaldbos. Een afbeelding is behalve in Courtecuisse (3) te vinden in Der Grosse Pitzführer van Bruno Cetto (7)
2. Inocybe umbratica behoort tot de vezelkoppen en wordt gevonden in naaldbossen. Een afbeelding ervan staat eveneens in Courtecuisse (3) en Cetto (7). In Stangl (8) staat een aquarel afgebeeld
3. Tremella encephala is een parasiet op vruchtlichamen van de Dennebloedzwam
4. Mycosphaerella superflua is ook in Nederland zeer algemeen op overjarige stengels van de Grote brandnetel

opgesteld door Atte van den Berg
(met enkele aanvullingen van Ger van Zanen)
sept. – okt. 2005

	4/7	5/7	6/7	7/7	8/7	9/7	10/7	11/7	12/7	13/7	14/7	15/7		
Grauwe Klauwier	x		x							x				
Gaai		x	x	x		x				x				
Ekster		x			x	x								
Notenkraker		x			x		x		x	x				
Kauw		x												
Zwarte Kraai		x	x	x	x		x					x		
Raaf		x				x					x	x		
Huismus		x		x						x				
Ringmus										x				
Vink		x	x	x	x		x		x	x		x		
Groenling		x			x	x	x				x			
Putter			x									x		
Kneu											x			
Goudvink											x			
Geelgors		x		x		x								
Rotswaluw		x	x	x	x		x							
Steenarend									x					
Alpenkauw									x	x	x			
Alpenkraai										x		x		
Alpenheggemus											x			

Bijlage 4: Vlinderlijst van Val Sinestra in Sent e.o.

Unter-Engadin, Zwitserland

Systematiek volgens Tolman en Lewington

Tirion De Nieuwe Vlindergids

Wetenschappelijke naam	Nederlandse naam
<u>Dagvlinders</u>	
Papilio machaon	Koninginnepage
Iphiclydes podalirius	Koningspage
Parnassius apollo	Apollovlinder
Aporia crataegi	Groot geaderd witje
Pieris brassicae	Groot koolwitje
Pieris rapae	Klein koolwitje
Pieris manni ?	Scheefbloemwitje?
Pieris napi	Klein geaderd witje
Pieris bryoniae	Berg geaderd witje
Colias hyale/ aifacariensis	Gele/ Zuidelijke luzernvlinder
Gonepteryx rhamni	Citroenvlinder
Leptidea sinapis	Boswitje
Calliphrys rubi	Groentje
Lycaena virgaureae	Morgenrood
Lycaena hippothoe eury.	Rode vuurvlinder
Cupido minimus	Dwergblauwtje
Celastrina argiolus	Boomblauwtje
Maculinea arion	Tijmblauwtje
Pseudophilotes baton	Klein tijmblauwtje
Plebeius argus	Heideblauwtje
Aricia eumedon	Zwart blauwtje
Plebeius orbitulus ?	Alpenblauwtje ?
Polyommatus semiargus	Klaverblauwtje
Polyommatus damon	Witstreepblauwtje
Polyommatus amandus	Wikkeblauwtje
Polyommatus coridon	Bleek blauwtje
Polyommatus bellargus	Adonisblauwtje
Polyommatus icarus	Icarusblauwtje
Limenitis reducta	Blauwe ijsvogelvlinder
Aglais urticae	Kleine vos
Argynnis paphia	Keizersmantel

Argynnis aglaja
Argynnis adippe
Argynnis niobe
Issoria lathonia
Brenthis daphne
Boloria napaea
Boloria euphrosyne
Boloria titania
Melitaea cinxia
Melitaea phoebe
Melitaea didyma merid.

Melitaea diamina
Melitaea athalia
Melitaea varia

Hipparchia fagi
Erebia ligea
Erebia euryale
Erebia eriphyle
Erebia epiphron aetheria
Erebia alberganus
Maniola jurtina
Coenonympha pamphilus
Coenonympha gardetta
Coenonympha glycerion gly.
Pararge aegeria
Lasioommata maera

Pyrgus malvae
Pyrgus alveus
Carterocephalus palaemon
Thymelicus lineola
Ochlodes venata

Grote parelmoervlinder
Adippevlinder
Duinparelmoervlinder
Kleine parelmoervlinder
Braamparelmoervlinder
Bergparelmoervlinder
Zilvervlek
Titania's parelmoervlinder
Veldparelmoervlinder
Knoopkruidparelmoervlinder
Tweekleurige
parelmoervlinder
Woudparelmoervlinder
Bosparelmoervlinder
Alpenparelmoervlinder

Grote boswachter
Boserebia
Grote erebia
Alpenbergererebia
Bergererebia
Amandelooogerebia
Bruin zandoogje
Hooibeestje
Alpenhooibeestje
Roodstreephooibeestje
Bont zandoogje
Rotsvlinder

Aardbeivlinder
Groot spikkeldikkopje
Bont dikkopje
Zwartsprietdikkopje
Groot dikkopje

Nachtvinders

Zygaena filipendulae
Zygaena trifolii
Macroglossum stellatarum
Hyles euphorbiae
Sphinx pinastri
Odezia atrata
Geometridae-Familie
Autographa gamma

Sint-jansvlinder
Vijfvlek-sint-jansvlinder
Kolibrivlinder
Wolfsmelkpijlstaart-rupsen
Dennenpijlstaart
Rouwspanner
Spanners- div. soorten
Gammauil

Overige insecten

Enallagma cyathigerum
Cicadidae-Familie
Carabinae-Familie
Cerambycidae-Familie
Trichius fasciatus
Cetonia aurata
Phyllopertha horticola
Syrphidae-Familie
Tettigonia viridissima
Tettigoniidae-Familie

Watersnuffel-libel
Zangcicaden-soort
Gewone loopkevers-soort
Boktorren-soort
Penseelkever
Gouden tor
Rozenkever
Zweefvliegen-soort
Grote groene sabelsprinkhaan
Sabelsprinkhanen-soort

Zoogdieren

Oryctolagus cuniculus
Sciurus vulgaris
Marmota marmota
Eliomys quercinus
Cervus elaphus
Capreolus capreolus
Capra ibex
Rupicapra rupicapra

Konijn
Eekhoorn
Alpenmarmot
Elkermuis [Tuinlaapmuis]
Edelhert
Ree
Steenbok [Alpensteenbok]
Gems

Vissen, reptielen en amfibieën

Perca fluviatilis
Rana temporaria
Vipera berus

Baars
Bruine kikker
Adder

Jaap Tromp

